

Godina VII. Knjiga XVI. Broj 10–11. Zagreb, oktobar–novembar 1968.

ZASTAVE

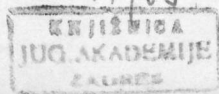
STIŽE JOJA

(Nastavak)

Da pređe u kupaonicu, da zaroni u vrelu kupelj, da sačeka minutu-dvije, kako bi cure presvukle Kamilov krevet, Joja nije htio ni da čuje.

– Ni ruke ne će oprati, ne pada mu na pamet, to su filistarske ceremonije, i jedino na što je uz ironičan protest pristao, a to nikako ne – zbog svoje lične udobnosti, nego više-manje ipak kao tobože iz pristojnosti spram neurasteničnog domaćina, no, hajde de, skinut će mornarske kao spužva nakvašene cokule i zamijeniti ih pustenim Kamilovim papučama, podstavljenima krznom. Vrhunac udobnosti što je doživio od početka svoje karijere, ti boga, tople papuče, »šlapa glavu čuva, šubara je kvari«, tako govoraše Taras Krompir, alias Taras Buljba, a to ne zvuči baš naročito viteški, bog ga blagoslovio krompirbaronski, pojma nisam imao da Bjelorusi i palačinke peku od krompira, a i na našoj požarevačkoj sofri, bogami, gnjila krtola važila je kao klasičan dokaz da – masna čorba pojas raspasuje, i nisi li primijetio, Kamilo, kako su naše poslovice visokoparno besmislene?

U polusnenom bunilu da »pod milim bogom ne će ništa, ni jastuka, ni spavaćice, ni košulje, ni sapuna, ni pleda«, Joja se pružio preko otomana i, zaogrnuvši se tvrdooglavo svojom kabanicom, kao što se srozao, tako je i ostao, s obrazima na rutavom, grubo tkanom, dlakavom perzijskom jastuku, a kad je Kamilo pokušao da ga vema obzirno oslobodi mokre kabanice i pokrije toplim pledom, gunđajući nerazgovijetno, kao da se brani nogama i rukama, uzdahnuo

je bolno i, zahrkavši upravo svečano, u znak pozdrava, on je istoga trenutka odmaglio već daleko na drugu obalu, s onu stranu svih opakih ovozemaljskih tegoba i iskušenja.

Utrnuvši svjetiljku, Kamilo je nečujno pritvorio vrata očevog kabineta, jer tu se dala jedina prilika da polegne ovo tvrdoglavo magare koje ne će da čuje o postelji, i zaputio se dugim koridorom, obasjanim jednom jedinom žaruljom koja se kao feral iz daljine odražavala u ogledalu lakiranog poda, popločenog tamnorumenim ciglama. Pred vratima dvorane, natkriljenima bogatom baroknom supraportom, razgranao se familijarni filodendron, bacajući fantastično razlistane sjenke po zidovima praznog hodnika, a u dvorani bili su otvoreni svi prozori: tamo je mala Suzana s jednom novom, nepoznatom zdenčajdvorskom djevojkom prostirala za svečanu večeru. Na klaviru osvanuo je ogroman buket rascvjetanih kardinalske ruže, vezanih blistavom zlatnom vrpcom. Godinama ne bi stari gospodin propustio da u badnje predvečerje za božićni pozdrav ne pošalje svojoj supruzi kitu crvenih ruža, a kako se poslije Hortenzijine smrti Badnjak prvi put slavi u Jurjevskoj, ožalošćeni udovac, eto, nije zaboravio tu svoju kavaljersku počast, više-manje i zbog sve zlobnijih glasina oko gospodične Eleonore Fistrich, s kojom se, obnovivši davno prijateljstvo, viđa u posljednje vrijeme sve češće, ispričavajući se svome jedincu zbog izbjivanja od objeda ili od večere raznovrsnim djetinjastim izlikama: partijom bridgea kod magnificusa Salamona, na primjer, ili, kao večeras, čajankom u Banskim Dvorima, gdje se ove ratne godine ratnoj siročadi i dječici mobiliziranog banskog personala dijele božićni darovi, pod protekcijom Odbora za potporu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, gdje i on sam, u kolu odličnika našeg javnog i kulturnog života, nosi častan naslov odborskog člana, pak su njegovu Presvetlost u tome svojstvu zamolili da preuzme na sebe tu formalnost i da u ime Odbora prisustvuje čovjekoljubivoj i patriotskoj proslavi.

„Stari je naivni moralist! Pretvorljivo njegujući lažnu privednost kako još uvijek i s onu stranu groba igra ulogu svojoj pokojnoj supruzi vjernog muža, on djetinjasto strepi da ne bi nekoj banskosavjetničkoj dami palo na pamet kako on, kao Illustrissimus, sa jednom najobičnijom učiteljicom klavira podržava neku, sa boljim običajima nespojivu, i u svakom pogledu kompromitantnu vezu, koja se žargonom agramerske pruderije zove »odnošaj«. Stideći se ove nezgrapne, više od toga, nadasve skandalozne riječi sasvim djetinjasto, da, moglo bi se reći, slaboumno, on opet isto tako bezazleno, filistarski kukavno sanjari kako bi se ovaj, po njegovo dostojanstvo tako opasni »odnošaj« na neki način barem donekle ople-

menio, kad bi gospodična Fistrićeva, kao stara znanica obitelji, mogla slobodno posjećivati Jurjevsku, kao što je to činila godinama dok je još mila pokojnica bila živa, ali nema smionosti da pred sinom stavi na tapet ovu delikatnu temu . . .”

„Priglupa ova, nesumnjivo nedostojna igra traje između oca i sina od prvoga dana kako se Kamilo vratio iz rata, a Kamilo, zbog neke nejasne tromosti duha, nema raspoloženja da oslobodi oca ne-inteligentne tlapnje jednom jedinom normalnom riječju: »čuj me, tata, a kako bi bilo da pozovemo madame Fistrich sutra na objed, što? Pisala mi je u vezi s mojim sretnim povratkom zaista dirljivo pismo, a nisam joj se – more balcanico – ni zahvalio, i, vidiš, bila bi to divna prilika da joj izrazim svoju zahvalnost i poljubim ruku, prije svega i zbog Chopina, jer gospođa bila je ona koja mi je otkrila tajnu njegovih noćurna, gospođa je zapravo simpatična, atmjena i nadasve ljubazna dama . . .« Što bi ga to koštalo, ništa, a Starome bi, oslobodivši ga slaboumne magle raznih manijakalnih predrasuda, učinio uslugu, a ipak, eto, premda bi to bilo ljudski sasvim normalno i logično, on nije poduzeo ništa, pa kad bi uznastojao da ispita sve motive svog čudnog otpora, ne bi umio da navede ni jedan stvarni razlog, ako nije da se na dnu svega krije ipak pri-tajena ljubomornost spram mrtve mame?”

„Međutim, da gospođa Eleonora nije baš večeras pozvana, a tom se mišlju sinoć bavio intenzivno, kako bi bilo zgodno da iznenadi Staroga svojim srdačnim prijedlogom, u ovome slučaju ispalo je svakako bolje, jer sa Jojom pojavilo se novo lice u ovoj igri; gospođica Fistrić, naime, nije nikada simpatizirala s Jojom, smatrajući ga kaptolskim fakinom koji vrši na njenog učenika utjecaj u svakom pogledu negativan, a ovaj kaptolski fakin, kakvim ga je stvorio sam gospodin Bog, bio bi u stanju da joj skreše u lice kako su gospođicu već u Trećem Be prozvali tatinim »seksualprovijantom«, jer ni Joja Fistrićku doista nikada nije volio, prozavavši je »drop-lja«. »Opet se kinči tuđim perjem ova tvoja droplja«, tako je govorio Kamilu kad bi Fistrićku slučajno sreli gdje se vozika kočijom Emeričkih.”

U dvorani, na vjetrovitoj promaji, nije se moglo ostati: enerviran zveketom srebra, porculana i kikutom djevojakâ koje su se u borbi sa sve glasnijom mećavom, zatvarajući prozore, luckasto uskokodakale, zaputio se u mamin salon kamo su bili sanijeli sa mansarde njegovu dačku postelju i uredili mu sobu s njegovim stvarima, sa garderobom i s knjigama, kada je na povratku sa Ladanja

odbio ocu da se smjesti u njegovoj spavaonici, i tu je izmožden od teške glavobolje klonuo na mamin chaise longue, filigrani bečki kanape, presvučene brokatnim zlatno protkanim gladiolama.

„Toliko konjaka kao večeras nije popio od tetenjske Litl Paradažli-čarde, a to je bilo onoga dana kada je, primivši poziv za regrutaciju, sreo na ulici Genju i pozvao je na objed, a Genja je u »Hungariji« tako nezaboravno poetski govorila o muzici, o svojim koncertima, o svojoj violini, a onda ga na rastanku poljubila.”

„Istina, poljubila ga je, Genja, vedro, razdragano, intimno, zapravo jedinstveno šarmantno, i on je osjetio na svome licu pahuljičavi dodir njenih leptirskih ticala, dašak od svilenih trepavica sasvim »trapovjesno«, kao što bi se to po Kranjčeviću bio misteriozno izrazio Joja, da je »sinoć na Potoku, kroz otvoreni prozor, trapovjesno ugledao Karolinu, sasvim голу golcatu, kako čuči nad laborom«, a kaže Joja, da je Genja, u sivocrnom, moiré-svilom ukoričenom spomenaru zapisivala sve datume svoje ljubavi, i da je onaj dan, onaj prvi dan njihovog sastanka zapisala kao »coup de foudre«, jedinstvena, ženerozna Genja, a kako to da je on preko one smione, melodramatske scene u Plebaniji prešao tako lakoumno, jer, kako Joja priča, Genja je zapisala onu scenu u svome dnevniku, a bit će da je doista tako i zapisala, jer kako bi Joja inače znao da mu se u crkvi očitovala, kada to ne bi bila doista i zapisala? Genja je o svojoj ljubavi vodila dnevnik, a on o svemu nije imao pojma, pa ipak, Genja je riskirala neizrecivo mnogo, Genja je stavila na kocku svoje dostojanstvo, ona mu je izjavila svoju simpatiju, više od toga, svoju ljubav, moljakaajući njegovu milost, ona se snizila da mu poljubi ruku, divna djevojka, njena Cléo-de-Mérode-frizura zamirisala je opojno, a bila se uznemirila, buknila je iz nje ljubomorna antipatija spram Ane, Genja se zapravo pred njim ponizila, a on je kao pseto, vjerno drugoj ženi, bio slijep, idiotski ravnodušan spram ove šarmantne djevojke, sav njuškom slijepo zagnjuren u Anino krilo, on nije čuo ni video ništa, pa ipak, u koru plebanijske crkve odigrala se sudbonosna scena . . .”

„Popila je Genja u »Hungariji« kod objeda prilično mnogo konjaka, da nije bila u vatri, ne bi se bila usudila da izvrgne njegovu simpatiju spram Ane, a naročito Aninu poeziju, tako jetkoj ironiji! Narugala mu se kao rogonji, i on joj je to, uostalom, lično i priznao da je najordinarniji cocu battu, nije ni on bio sasvim trijezan, priznao je tu svoju sramotu nekakvom francuskom glupom frazom, a zašto francuskom, vrag bi ga znao, bio je zbunjen, očito, ali sam fakat da je riskirao da o toj svojoj blamaži govori s jednom zapravo nepoznatom djevojkom, znači bio je to već početak flerta, a onda, poslije sentimentalne scene kada mu je priznala da ga voli, kada se on ponio kao zbunjeni gimnazijalac, Genja je, po Jojinoj

verziji, pozvonila na njegovim vratima kod gospođe de Szemere, tako je Genja sama zapisala u svome dnevniku da je pozvonila i da ju je ekskomplimentirao po sluškinji, a, međutim, Magda, po svojoj prilici, nije htjela da ga budi, Magde više nije sreo, Magda nije imala prilike da mu kaže kako ga je potražila nepoznata dama, jer on je te iste noći otputovao u Ungarisch-Weisskirchen, a da je pozvonila na njegovim vratima, Genja mu o tome nije rekla ni jedne jedine riječi... Čudna djevojka, čitavo veče bila je na rubu suza, a na rastanku, na kolodvoru, u jedan sat i petnaest minuta, na bečkom brzovlaku, poklonila mu je, za silvestarski dar, u najfiniju zelenkastu zmijsku kožu uvezan stogodišnji kalendarčić da je ne bi slijedećih stotinu godina zaboravio, a on, kako se popeo u vagon, nije se više ni osvrnuo, ni na pamet mu nije palo da se dogura do prozora, istina, u vagonu bila je velika gužva, a u posljednjem momentu vlak je već bio u pokretu, pa i onaj Genjin kalendarčić odnio je vrag kod Gródeka Jagiellonskog sa Martinenghijem zajedno, a kako je uopće i iščepkao onu zlatorezom urešenu knjižicu iz džepa, kad su jahali na onu prokletu kotu 217, kad je bio na sigurnom putu da se sastane s Genjom na andeoskom randevuu, a kako je uopće i sačuvao Genjin talisman, pa nisu minule ni dvije godine, a on je zaboravio već i to da je umrla, a nema pojma ni kad je pokopana."

„Boja njenih očiju, boja zelene chartreuse, a u Milanu, na ulici, s Jojom, u crnoj plisiranoj suknji, svilenim peplonom drapirana vitka mramorna boginja, hladna bedra, porculanska koljena (remek-djelo doktora Guida Glanza), klasična helenska bista, koketnim krojem savršeno ocrtani obrisi elegantne Peštanke. »Joja je magare«, govorila je Genja za svoga dečka, a istina je, Joja je doista magare, a to magare djeluje magnetski na njegove vlastite misli, jer apodiktički bezobzirno poriče sve ono od čega Kamilo nema smionosti da se oslobodi zbog svojih apstraktnih skrupula, kao Jojine teorije o dinamitu, na primjer, a sad ove najnovije o kundaku. Zelene oči – boje chartreuse, pozvonile su na vratima gospođe de Szemere, Magda, draga bezazlena Magda, što je ona znala, Magda je otklonila Genjinu posjetu, i Genjine magične zelene oči rasplinule se pred zatvorenim vratima kao uzdah, njene blistave zelene oči nestale su u koprenama orionskim, a moglo se desiti da mu život u onome trenutku krene sasvim drugom stazom. Da se tada opio chartreuseom onih zelenih očiju, bio bi se otriježnio od svoje ljubomorne napasti, jer sjeća se, bistro, kako se poslije Genjine ispovijesti, koju Joja zove očitovanjem, na povratku iz Plebanije, kolebao da potraži djevojku, da ode do nje, a kada je pozvonila na njegovim vratima, da je čuo gdje zvoni, ne bi se bio mogao oteti njenom šarmu, jer i Genja je, pozvonivši na vratima

gospođe de Szemere, pregazila sve konvencionalne obzire, a da se tada on slučajno pojavio na onim vratima, bio bi se nesumnjivo poklonio djevojci kao svome spasu i one iste silvestarske noći ne bi bio oputovao u kasarnu, ne bi se bio bezvoljno predao husarskom udesu, bio bi se oslobodio soldateske, bez obzira na disciplinske posljedice, bio bi ostao sa Genjom, jer je bjesnio protiv Aninih izazova, bio bi izvan sumnje otpočeo borbu protiv svoje vojničke robije, bilo je za to dovoljno šansa, a tako se pasivno predao idiotskom udesu . . .”

U sobi je bilo nesnosno toplo. S obzirom na Badnje večē, cure su uz maminu tanku švedsku bijelu peć naložile još i živu vatru u malom dekorativnom kaminu, a kad je skočio da otvori prozor, vjetrina je zavitlala živim ognjem s takvom silinom da se kamin počeo dimiti kao ognjište. Zatvorivši prozor, klonuo je na postelju nauznak i, s dlanovima pod zatiljkom, ostao nepomičan, osjećajući kako mu biju teška kladiva u sljepočicama, kako ga steže olovni обруч oko čela i malog mozga: „ima neke kamforsche praške protiv migrene, ostali su s knjigama u blagovaonici”, da krene po lijek, nije mu se dalo, i tako je ostao da kunja, prisluškujući srcu kako šumi pod platnom jastuka. „Nije trebalo da popije toliko konjaka.” Uz sve glasnije urlanje vihora u porastu bjesnila, od neukroćenog zvižduka vjetrine uznemirilo se narančastorumeno potitranje plamenova po stijeni, po stropu, ustreperena igra sjenki i ognjenih proplamsaja ustalasala se po zavjesama, po pokuštvu i po slikama od sve uznemirenijeg prelijevanja tajanstvenog požara; „urličē vjetar po svim dimnjacima, svira bijesno i zvižduče kroz sve ključanice, zvekeće staklima po svima sobama, u porti i na tavanu, uz urlik mečave dopire iz daljine na bijesnim slapovima oluje, čas glasnije a čas tiše, zvonjava kaptolskih i gornjogradskih zvona, odjekuje u pokrajnoj sobi kao fortissimo klavira, a zatim zamire u svetoj Badnjoj noći, kao šapat u praznoj crkvi u slavu rođenja Kristova, da bi istog hipa ponovo zajauknula đavolska pjesma uz fijuk tanadi i šrapnela, što pljušte u ovoj ludoj, ukletoj, gluhoj noći, kad budna pamet ljudska prisluškuje vihrovitoj grmljavini topova od Soče i Doberdo do Karpata i Bukovine, preko Galicije od Stryja i Delatyna do Rožnjatova i Kołomyje, od Stanislavova do Gródeka i Wilanówa, a tamo, u bjesomučnoj vijavici, s manliherkom u goloj ruci, gomila na smrt osuđene prosjačke rulje strepi od oštrih noževa i rasparanih utroba, a ni jedne ruke nema da uzme svoj kundak i da udari, a o što da udari, o ovu Badnju noć, o ovu maglu, o ovaj vjetar, o ovu legendu o rođenju Krista, koji se kao barjaktar

penje na Jojinu barikadu, a za Jojom rulja poderana gine za Jednakost i Slobodu, gine i izdiše »lako, tio, Krist je ovo s križa sašo, sad je, eto, u nas bio«, allons, enfants, allons, enfants . . .”

„Joja se vratio, Joja nema krivo, danas sve ove karmanjole i marseljeze zvone sasvim falš, slaba roba! Surovo je kako Joja izvodi svoje klaunijade, a opet istina, trebalo bi nešto poduzeti, trebalo bi nešto uzeti u vlastite ruke, možda doista kundak, trebalo bi izmisliti nove parole, sve to klepeće danas oko čovjeka kao kostur u gnjilom grobu, groblje ideja, groblje politike, groblje pozicije, groblje morala, groblje pameti, sve sama groblja, i tko može na tome groblju da progovori mudru riječ, da utješi madame Maciejowsku kako nije istina da su je objesili kao krepanu mačku, tko može da kaže Genji da su njene oči bile boje chartreuse, kiša je isprala datum njene smrti, a i Jolandi tko bi mogao da piše pismo da se vrati, Jolanda spava u svojoj djevojačkoj postelji, njeno gospodsko ime uklesano je antiqua-verzalima u blistavom švedskom granitu, i Jenőke Kamráth spava uz svoju sestru, svečano, kao proslavljeni ratnik, s glavom na mramornom jastuku, a Šoštarić, a Welti, a pukovnik Martinuzzi, a Voja, a Čupa, a Tunguz, a onaj Sibirjak koga je ustrijelio luckasti mađarski kadet-aspirant, a postrijeljani Jojini hajduci, sva ona masa ljudskog mesa raskvasila se kao blato, general Martinenghi i doktor Guido Glanz, i Jojina Krista, Parižanka, udovica makedonstvujušćeg ilindenca Dimčeta Tatarđijeva, koga su ustrijelili, a Kristu su objesili kao i madame Maciejowsku, i onaj mali Arnautin iz skopske štamparije dobio je svoju kuglu, zvecnuli su praporci, rzanje konja i udaranje kopita, vika kočijaša i posluge, zaustaviše se saonice pred kućom, odjeknula je zvonjava sa porte, uzletjele se cure, udaraju vratima, raspljnila se galama, i opet se sve stišalo. Vratio se Stari od svoje gospođice Eleonore, a raspričat će se kod večere kako je to bilo na banskoj čajanci, kako magnificus Salamon pojma nema o bridegeu, »der alte Salamon als Strohmann ist wirklich ein missgeborener dummy . . .«.”

Kao mumija s ukrućenim rukama pod glavom, prisluškujući histeričnom lavežu pasa kao da su se uz suludi urlik vjetra pobunili protiv ove jezive, proklete noći, smirio se Kamilo uz tiho rominjane polusna, a sa sviju strana žubore potoci slika, „vratio se Joja, jadan, otrcan, krezub, netko mu je izbio prednji zub, bit će kundakom, upadljivo grubo, trebalo bi da ode zubaru, nema forme da luta ovako krezub, trebalo bi da se obrije, šta će mu ova maska,

izgleda kao sveti Pavao na glavnom oltaru ladanjske plebanije, čudno da ga u Puli nisu ošišali, vučja narav, treba režati, veli, a pomalo i reži, uvijek je režao, a Genja u Milanu na ulici, u crnoj svilenoj plisiranoj suknji sa zelenim pustenim šeširom, Genjina prozirna sjenka rasplinula se iza ustreperene zavjese, bila je pa je više nema, Joja je njen udes, Joja ima svoju dosljedno izgrađenu metodu, Genjine zelene oči plivaju kao balončići u velovima toplog dima iz kamina, Joja će minirati katedrale, mostove, gimnazije, korpskomande, čitave flote, a plan sa M.A.V.—direkcijom svakako bila je zamisao i suviše preuranjena za one prilike, dječjački bilo je sve ono, ali ni Frano Supilo nije mnogo mudriji, i Frano Supilo trabunja koješta, sav još zaronjen u dimu hrvatske krčme i špricera kao i Ante Starčević; u vrijeme Staroga još se pijano urlalo na sve strane »Gdje su ona lava dva«, a kod onog tamburanja nije se moglo ostati, jasno, a danas, dokle smo stigli, sve je to još uvijek i dan-današnji »ti si, Milko, moja, moja, ja sam tvoj«, ni Glina nije Joju oborila, pao je, ali je pao na noge kao mačka, Joja je zapravo fantast, sanjar, darovit, nema sumnje, kao što sam kaže, »novelist«, kao novelist je i Genju ostavio, odlutao, potonuo, pa isplivao, a danas jaše na svome kundaku . . .”

Tiho je pokucala mala Suzana, diskretno odškrinuvši vrata da probudi mladoga gospodina, »davno je već minulo devet, vrijeme je večere, milostivi gospodin tata čekaju već više od pola ure, a gospodin mornar hrče još uvijek, nisu se usudili da mu pokucaju, Presvetli ne da da ga smetaju«.

Skočio je – »kako, devet je minulo, a šta mu nisu pokucali«, bio je na kraju snage, na brzu ruku, oslobodivši se kućne mantije, prevukao se i pojurio da ga Stari ne bi čekao, Stari je naročito alergičan kod prostrtoga stola, pogotovo večeras kad se o toj svečanoj večeri govorilo već nekoliko dana.

Požurio se, doista, na skok, a kad tamo, na svoje najveće iznenađenje, Stari ga pozdravlja nasmijan, raširenih ruku, „vidi se, dobre volje, po svoj prilici da je gucnuo finu kapljicu ili se i sam iznenadio kod Fräulein Eleonore da je još uvijek u zavidnoj formi, kao što bi to zlobno primijetio Joja,“ pomislio je Kamilo, i toplo se pozdravio s ocem, »Badnje je večer, veče je sreće, a što me niste pozvali, mislio sam da sklopim oči samo na trenutak . . .«.

– Pa dobro, rekli su mi da spavaš, šta ću ti smetati, odmori se, sine, ispavaj se, zaslužio si to, a šta ja to čujem, stigao nam gost, iz Pule, čujem, ma kako je pao baš u Pulu, ako Boga znaš, Mika veli zaspao je, a veli Mika da ste popili, veli, punu flašu Arma-

gnaca, bravo, nisam dao da vas diraju, neka se ispava, siromah, no, dakle, taj je prošao svoju školu, čudo božje da je ostao živ, i baš mi je milo da je navratio, to je od njega vrlo pristojno, a on je oduvijek bio zgodan dečko, woher war nur seine Mutter oder Grossmutter, ah, pa da, eine geborene Wienerin, što, ah, pa da, a valjda se sada opametio, pa što je s njim, pričaj, a u međuvremenu mogu ovi nama servirati večeru, neka se čovjek samo ispava, nema smisla da ga čekamo, bolje da se ljudski odmori, a za večeru, zna se, Mikina hajdinska gibanica, uostalom ima Apolonija zeca i fazana, može da mu ispeče kasnije po želji, ma to nije pitanje, ne, ne, sad ga ne treba dirati, dakle, izvukao dečko živu glavu, pa da čujem, sav sam napeto uho, da ti natočim, šta izvoliš, Château vieux du Pape ili tokajski Szürke barát, promijenili smo menu s Apolonijom, poklonio mi je Salamon dvije bogovske dunavske kečige, poslao mu sinovac sanduk živih kečiga, služi dečko dolje kod monitora pod Beogradom, nemaju dečki posla, pecaju kečige. Suzana, dijete, skoči dolje i zamoli Apoloniju u moje ime, još jedamput lepo, lepo prosim, neka pusti kečige da same cvrče na gradelama, da ih ne bi kupala u ulju, prosim, da kečige nisu somovi, to joj reci u moje ime, a sada u zdravlje, e, pa sad da te čujem, šta je s ovim našim izgubljenim sinom, o, Bože dragi, rekao sam Apoloniji da gibanica bude slana, varaždinska, koji je vrag toj ludoj babi, probaj, pa to je međimurski slatki štrudl od sira sa cvebama, pa ja kažem, zaboravili smo i kuhati, nitko više pojma nema o tome šta je prava naša domaća zagorska gibanica, izvoli, svejedno, pa nije ni tako slaba, živio, zdravo, sinko moj, sretan ti Božić, što je, ne ćeš ni gucnuti?

– Hvala, migrena, početak influencije, to je od ovog ludog vjetra, dobro je, nemam teka, kasno sam objedovao, rezance s makom, zna se, Mikin Badnjak, a ti nisi stigao na objed, telefonirali su iz kancelarije da si ostao u gradu,

– Da, da, bio sam pozvan, bakalar, to je moj pièce de résistance, nisam mogao odbiti, zbunio se Stari („bakalar, frutti di mare, to su slabosti gospođice Eleonore”), no, dakle, sada na predmet, da čujemo, dakle, pričao mi je nešto Mika kako je bilo s tim mornarom, komedija, veli, s pismom, da se niste ni prepoznali, e pa da, pa vi ste se rastali još kao djeca, prirodno, curiosum mundi, no, dakle, pričaj, dijete!

Stigle su kečige, zlaćane, masne, u tepsiji uvijenoj bijelim ubrusom, u oblaku vrele ulja, a Stari, koji, igrajući od vremena na vrijeme ljubaznog domaćina, voli da sam servira gostima jela koja treba tranširati, purana, na primjer, ili pečenu patku s dinjama ili narančom, prionuo je da priredi svome sinu tanjir s dobrim zalogaem, posvećujući prividno punu pozornost Kamilovim riječima.

Raspičao se Kamilo kako je Joja stigao i odakle, gdje je sve bio i šta je radio, i šta se sve to zbivalo s njim od Rijeke do Milana, i kako je štampao u Milanu svoje novele pa otputovao u Srbiju, o čitavom zbrkanom lutanju od Gline do Skoplja, kako je pao u neke bitke, a onda se našao pred ratnim sudom, sve do Jojinih robijaša, koje su postrijeljali, i kako su ga oslobodili Mađžari, bacili u petrovaradinsku tvrđavu pa šupirali na Rijeku, »a šta će s njim, čovjek austro-ugarski građanin, neporočan, ne predleži ništa, pušten na slobodu, normalno regrutiran, služi sada kao ordonanc kod Komande pulske garnizone, fünf österreich-ungarische Regiments-sprachen schreibend und sprechend, dobio je dopust, ima da se vrati remorkerom u Pulu do dvadeset i sedmoga . . .«.

– Luda, usijana glava, uvijek sam to govorio, eto, tako je to, tako ide ludim, usijanim glavama, a što, ti si još uvijek kod gibarnice, izvoli, molim, prepolovio sam ti kečigu, ohladit će ti se, no, dobro, da li se dečko barem sada, poslije svega, sredio, da li je barem sada konačno progledao, kako stvari de facto stoje, gleda li sada činjenicama u oči?

– Kako da ne, gleda, i te kako, ali luda glava ne bih rekao da je, ne, ne, luda ni usijana glava nije ni najmanje, dragi moj, obratno, bio je i ostao izvanredno bistar, pamćenje mu je još uvijek fenomenalno, u svakome slučaju, on jeste glava, i to solidna, sasvim dobra glava, a gledanje u oči činjenicama sasvim je relativna stvar, raspisala se talijanska kritika o njemu, na primjer, u superlativima, već prije tri godine,

– Talijanska štampa, prije tri godine, veliš, molim te, to je interesantno, a kojom prilikom?

– Da, da, talijanska, milanska i rimska štampa, u vezi s njegovim novelama,

– Pa kako, zašto talijanska, kakve to novele?

– Radio je jedno vrijeme, u Milanu, štampao je tamo svoje novele, pročitao se kao novelist, privukao je pozornost kritike, pisala su o njemu ozbiljna kritičarska pera, i ja vjerujem – s pravom, ispričao je tu, meni, neke anegdote sa robije, moram priznati, genijalno, fenomen, takav je bio već i u gimnaziji, a i ratovao je, odlikovan je visokim srbijanskim ratnim ordenom,

– A zašto su ga onda osudili na smrt, što, no, dakle, Gott sei's Dank, kao što je govorila moja pokojna mama, lieber bin ich ein Ungar, lassen wir das, a kečige ne ćeš ni da okusiš, kažem ti delikatesa, nad živom ribom nema gourmandise, riba iz vode pa u ulje, to je princip,

– Ne, zahvaljujem, ne mogu zaista, ne jede mi se,

– Šteta, barem jedan zalogaj da probaš, delikatesa,

– Hvala, ne mogu,

– Ne ćeš?

– Ne, hvala,

– Ne ćeš, jer su to srpske, upravo srbijanske kečige, što, »ratni plijen«, što, pa da vidiš, Dunav je upravo tako naš kao i njihov, pa mogao bi, sine, gledaj, kažem ti, putar,

– Ne, zahvaljujem, ne jede mi se meso mojih krigskamerada,

– Ah, da, da, to je ova vrsta vaše beletristike koju zovete da je genijalna, takve novele je i Joja pisao, što, treba da kvarite čovjeku štimung po svaku cijenu, svi ste vi, gospodo, futuristi, no, dobro, gdje smo ono stali, talijanska štampa pisala je o Joji u superlativima, bravo, znači, nije radio kao tipograf, pa onda da čujemo, dalje, osudili su ga na smrt, interesantno,

– Ispričat će ti on to sve sam, o tebi, uostalom, govori s najvećim poštovanjem, ti si mu bio, veli, drugi otac, veli, u Glini, zahvalan ti je, veli, još i danas, poljubit će ti ruku, veli, spomenuo je i one tvoje dukate,

– Kakve sad opet dukate, molim te, iznenadio se Stari sav zaokupljen svojom kečigom, „šta ovaj tu skače sa talijanske kritike u Skoplje, na ratni sud, pa sad na dukate i šta hoće s tim dukatima?“

– Pa dukate, koje si mu poklonio da prekine sa mnom, a to, mislim, nije bilo korektno s tvoje strane, smijem li primijetiti,

– Šta je opet sad s tim dukatima, prekinuo je na trenutak Stari da tranšira svoju kečigu, pardon, ja sam prenio tvoje pismo koje si mi predao da mu prenesem, ispunio sam tvoju želju korektno, oprost, šta ćemo sada o tim starim računima, kada je to bilo, molim te!

Pojavila se mala Suzana servirajući zdenčajdvorske kruške i tako prekinula ove temu, »da služinčad moli Presvetlog, da su dolje u kuhinji Mika zapalili bor i da svi čekaju Presvetlog da bi mu čestitali sretan Božić, jer da se cure spremaju na ponoćku«. Za vrijeme Hortenzijino dijelili su se darovi posluži u dvorani, i to je još za Kamilova djetinjstva bila dirljiva svečanost, ali s obzirom na ratne prilike i na neočekivanog gosta, koji je u mnogo čemu poremetio normalan tok ovog familijarnog ceremonijala kao strano lice, Mika je dogovorio sa Presvetlim da će još prije samog rituala u ime Presvetloga podijeliti svima po dukat, po običaju starinskom, »jer da Presvetli nema vremena da se bavi kupovinom darova«, i tako se Stari zaputio svojima dolje, u kuhinju, s time »da se nada, kad se bude vratio, da će imati priliku da pozdravi dragoga gosta, koji bit će da se, po svoj prilici, u međuvremenu ipak ispavao«.

Pokucao je Kamilo na vratima očeva kabineta dvaput, triput, malo glasnije, ništa, još jedamput, ni glasa, odškrinuo je tiho vrata, zastao, čuje se iz tmine gdje netko pravilno diše, trenutak-dva,

ništa, pristupio je kontaktu, kvrcnuo, sinula je svjetlost, postelja je prazna, nema u njoj nikoga, tišina, a čuje se duboko pravilno disanje čovjeka koji spava mirno. Stegnuta daha pristupio je na prstima do postelje tragom pravilnih dubokih uzdisaja i otkrio Joju gdje leži pokraj otomana na parketima i mirno spava s otomanskim jastukom pod glavom kao u najudobnijem krevetu.

Trebalo ga je probuditi. Sagnuo se spram čovjeka i pokušao da ga razotkrije, ali ovaj grčevito drži pled obadvjema rukama pod bradom i uzdišući steže ga u snu još jače, kao da se opire da mu ga netko ne bi oteo.

– Joja, nazvao ga poluglasno, pa glasnije, Joja, čuj me, probudi se, Joja, deset je već minulo davno, nema smisla da se dalje mučiš, Joja, čuješ li me, pa da predeš u krevet, spremili smo za tebe postelju, da se svučješ, Joja, čuj me, ništa, Đakoviću, ustanite, čujete li me, Đakoviću, ustanite, dreknuo je glasom oficira, ali je ovaj na proziv svog imena nešto nerazgovijetno progundao, kao mjesecar kad odgovarajući i dalje šeta po krovu, kad se Kamilo prisjeti i poče da ga miluje po licu kao dijete, i tako se od blagog dodira Joja odjednom polagano razotkrio sam i, nasmiješivši se bezazleno, sjeo na parkete, protro rukom oči kao od djetinjastog stida i, ne snalazeći se što se to s njime zbiva, a potom, osvijestivši se, skočio elastično na noge kao robijaš uhvaćen na djelu teškog disciplinskog prekršaja.

– O, majku mu božju, pa ja sam to ozbiljno zadrijemao, kao da se ispričava, ostao je da stoji sa pledom u ruci sklopljenih vjeđa i klonule glave, zagledavši se bespomoćno u Kamila, još uvijek duhom odsutan u dalekim predjelima odakle su ga vratili u ovu nepoznatu sobu, obloženu tamnom hrastovinom, sa crnim kožnatim naslonjačima i zlatnoukvirenom slikom koja prikazuje nekakvog magnata u varmedijskoj hrvatskoj gali.

– Bio sam u Carigradu, cambio valute, mijenjam cekine, zvecka zlato o mramornu ploču, zvone moji cekini, jedan, drugi, treći, a ona ciganska žaba od Cincarina mijenja moje cekine za neke lime-ne pločice, dreknuh na lopova, vidim, pao sam u klopku, »za tvoje tantuze da menjam svoje cekine, jesi li poludeo, daj gledaj, moje zlato je pravo zlato, lopužo«, a onaj se mangup kesi kao majmun, vidim, pao sam u klopku, hvataju me gvozdene šake nekih ruta-vaca, zadavit će me, u vreću, pa u vodu, kad, eto, sada, odjednom, ti, pa kao putnik na kraju puta kad skuplja prnje, pobrao je svoje cipele, prevrnuo ih dva-tri puta i odbacio s gađenjem, a zatim, pristupivši k prozoru, zagledao se u mećavu što vitla ulicom iskričavim velovima u zelenkastoj svjetlosti i mete sa krovova čitave oblake bijele prašine.

– Dobro se praši, majke mi, i nastavi li, zapast će tri metra, ne će lokomotiva moći da se probije kroz Gorski kotar, a ja moram biti na Rijeci dvadeset i sedmoga,

– Pa šta onda, javit ćeš se nekoj komandi, nije tragično,

– Nema tu mornaričke komande,

– Kako da je nema, mora biti, pa ako je nema, javit ćeš se nekoj drugoj komandi, krenut ćeš preko Ljubljane,

– Da, ali Ljubljana je Personalsammelstelle, kod Ljubljane počinje etapa, pa znaš valjda šta je etapa, u etapu se ne može bez specijalne etapne propusnice, a ja nisam dobio nikakav urlaub preko raporta, nego me pustio jedan naš čovo na svoj vlastiti riziko, radi se o njegovoj glavi, za moju je lako, prešvercovali su me do Rijeke u jednom remorkeru, i tim remorkerom moram se vratiti živ ili mrtav, to je jedini način, šta mi već mogu, meni, da me ubajboče, nego će onaj moj čovo da obere bostan, a ja sam baš ljudski odrapio, koliko je sati?

– Pa bit će prošlo jedanaest, čekali smo te za večeru, nije Stari dao da te budimo, nego ne razumijem, a šta će ti sad ovo tu na podu?

– Ne mogu ti ja u ovom vašem perju, kao na luckastom magaretu da jašem, i to gologuz, sve klizim lijevo pa desno, bojim se, tresnut ću, a ovako, gospodski, na kamenu ili na daskama stvar treninga, no, dobro, a šta ćemo sad?

– Pa da pređemo, da večeramo, a i Stari te čeka, da te pozdravi, mislim da se iskreno obradovao što si se pojavio . . .

– Da, da, sjajno, samo sad ne znam šta ću, kako ću, bogati, Milčo, što, ovako, u ovoj mornarskoj paradi, moje cokule još su uvijek spužvaste, đavo ih odnio, računaju gospoda montekukulovci, kao biva, šta će mornarima dobre cipele ionako su na suhom, a budu li se potopili, suhe ih ne će spasiti, pa ima u tome i neka logika, planirao sam da se pred tvojim Presvetlim pojavim strogo marcijalno, vojnički, mornarski, da se vidi da gledam činjenicama u oči, a ovako, kako ću, u papučama, zgužvan sav, pa to ipak ne ide, jedanaest je prošlo, veliš, što, a šta me vruga niste probudili, jer ovako bio bih trompetao do jutra, šta misliš, topla soba, a nema ni vašiju, gospodstvo, nego da ipak malko-malčice pokvasim lice, da se presvučem, veliš, u što da se presvučem, u jedno tvoje odijelo, pa dobro, ispast ću kao civil, i košulju da preobučem, u redu, i košulju, samo toliko da znaš, kravate ti ne ću vezati, toliko da znaš, ne, ne, kravate ne ću da vežem, nisam nikakav gigerl, ni brico, ni palanački kicoš, ni berberin!

Kako se pojavio na pragu masivnih starinskih vrata na koja je u dvoranu još u djetinjstvu ulazio ne s malom tremom, sagnut u pasu, vitak, u nedoumici hoće li stupiti na scenu doista ili se eventualno ipak, poslije trenutačnog, pomalo tajanstvenog kolebanja, u posljednjem momentu povući iza kulisa, on se nakon dva-tri časka pune neizvjesnosti odlučno zaputio spram Presvetloga, koji je ustao sa svog klasičnog mjesta desno od prazne stolice Presvetle Hortenzije na čelu stola, raširivši obje ruke za žovijalan doček izgubljenoga sina da bi ga u čvrstom zagrljaju obasuo očinskim poljupcima i ljubaznom kišom fraza; u toku ceremonijalnog cmakanja Joji je zapela riječ, osjećajući da bi trebalo nešto odgovoriti, svakako dostojanstveno, po mogućnosti dirljivo, ali mu se iz glave izdimila svaka pametna misao.

Imao je namjeru, izrežiranu u mislima planski do najsitnijih detalja, da će se pojaviti pred šefom banske policije u ulozi glinskog cuvaksa, »Presvetli, pitomac Kraljevskog zemaljskog popravilišta pokorno javlja da se poslije devet godina vratio potpuno oslobođen od svih svojih mladenačkih sankilotskih zabluda«, međutim, ugledavši se u velikom dekorativnom baroknom ogledalu, u Kamilovom svijetlosivom sakou i novim cipelama, on je u ovoj svojoj ulozi peštanskog elegana brisao glinsku varijantu, improviziravši na brzu ruku slatku scenu povratka izgubljenog sina, a ta je ispala iznad svakog očekivanja na rubu suza.

Kako mu je Stari pružio ruku na pozdrav, požurivši se ljubazno u susret milome gostu, sagnuo se Joja u jednom strelohitrom trenutku kao da će poljubiti ruku Presvetloga patrijarhalno, patetično, s velikim gestom skrušene zahvalnosti, ali se u posljednjem momentu ipak svladao („isplalo bi i suviše bedinterski”), i kao tobože zbunjen od potresnog ganuća, on se pasivno predao očinskom zagrljaju tako da je njegova kretnja, kao da će poljubiti ruku staroga gospodina zbog sinovske ljubavi, ispala ipak kao simbol odanosti i zahvalnosti za one cekine kojima ga je Stari obdario na početku glinskog progonstva, prave pravcate idile spram svega što mu je bilo suđeno da prođe na dugom putu do Jurjevske.

– Oprostite, molim, Presvetli (pala mu je na pamet sretna inspiracija), treba da vam se ispovijedim, da priznam, odbio sam Kamilu da vežem kravatu, a sad se stidim svoje primitivne grubosti, i molim vas, Presvetli, oprostite, što sam se pred vašim licem pojavio ovako neodgojeno, na kraju, sve su to predrasude s lijeva ili s desna, snobizam odozgo ili odozdo, već kako se uzme, ali, eto, ja se stidim, ja molim za oprostjenje, i, molim te, dragi Kamilo, bu-

di zlatan, donesi mi jednu kravatu, ne osjećam se pred licem tvoga gospodina oca pristojno, ispadam kao da nisam standesgemäß, što bi se reklo, što doista i nisam, ali baš zato, hajde, molim te, jednu kravatu ako imaš, papillon, nisam ga vezao godinama, Presvetli, dakle, ljubim ruke i molim pokorno za pardon . . .

Skočio je Kamilo po kravatu svijetloplave pastelne boje sa bijelim piknjama, lepršavu, proljetnu, veselu leptir-kravatu, i Joja ju je povezao kicoški »kao palanački berberin«, na slijepo, bez ogleдала, a ova pomalo komedijaška igra s papillonom izazvala je dobro raspoloženje.

– Sjajno, nasmijao se Presvetli srdačno, baš sjajno, uvijek se ljutim kad treba vezati kravatu za frak, pa još napamet, a priznajem, to ste izveli virtuozno, bravo, Joja, no, dakle, čestitam, nije to mala vještina, a što me to Mika prepao s tom vašom bradom, sasvim vam dobro pristaje, dakako, da je obrijete bili biste pravi rođeni gentleman, uvijek sam govorio: elegancija je stvar prirođena, s elegancijom se čovjek rađa, elegancija se ne da naučiti, elegantan gospodičić, nema šta, kao maturant, pa molim te, Kamilo, odakle si samo izvukao ovo svoje odijelo, kao da je za Joju skrojeno?

– Iz sedmoga razreda, kad su me iz Franciscosejosephinuma bacili napolje,

– Bravo, bravo, ali ovaj tvoj mladi gospodin prijatelj, koliko se sjećam, bio je spram tebe pravi atleta, a, eto, tanak je kao frajlica, bit će to rezultat njegove, kako da kažem, marcijalne dijete?

– Tanka crijeva tanko kake, Illustrissime,

– E, dobro, djeco, pa kad smo se tako lijepo našli, post nubila Phoebus, da popijemo nešto u slavu našeg sastanka, a našeg dragog gosta čeka večerica, reš pečeni fazančić, možda, obložen slaninicom, ili po želji zec à la wild, sa gombocima, devenice, krvavice, gibаница od hajdine, slatka, međimurska, tko voli slatko, dakle, molim, izvolite, à vos ordres,

– Zahvaljujem pokorno, ljubim ruke, sit sam do grla, užinao sam lukulski, toliko nisam potrpao u se, mislim, već godinama, ne mogu, hvala najljepša, koliko god ne mogu odoljeti takvim napastima, merci, možda kasnije, nego ako smijem, molio bih jednu limonadu, žedan, odvikao sam se od tople sobe, gutam zrak kao na škrge,

– U redu, vama limonadu, a tebi, Kamilo, i tebi limonadu, molim, onda ću ja da provedem Badnje večerice sa guttemplarcima, valjda, e, dakako, pozvonio je Prevetli bakrenim zvončetom, finim istočnjačkim, izrezbarenim remek-djelom sa filigranim drškom od isprepletenog zmijskog klupka, a zvuk zvona odjeknuo je oštro kao nabrušeni jatagan, satrapski, pa kad je dojurila nova zdenčajdvorska cura, zajapurena, sva zbunjena, »da su sve cure sa Suzom i s Mikom otišle na ponoćku i da je Polonca ostala sama«, zamolio je

Presvetli, »neka Polonca skuha kavu na onoj francuskoj filter-mašini milostivinoj, a zatim neka stavi na led dvije flaše Roederera, pa onda, eto, prosimo kavu i dvije limonade, e, tako, a sada, gospodo, da predemo, da se smjestimo u foteljima kao ljudi, da čujemo našeg viteza bez straha i bez mane, da nam ispričovijedi kako je to bilo s njim i sa njegovim makedonskim pustolovinama »tamo dolje«, gdje tek što nije izgubio svoju rusu glavu.

Posjedaše u masivne kožnate fotelje uz Presvetlog u starom baroknom naslonjaču, gdje je uz klavir na mahagoni-stoliću stajao bankski Spomen-album sa nekoliko svezaka Krönerovog kompletnog Nietzschea.

„Čitav ovaj izlet pod jurjevski krov i sve kombinacije da tu ostvari svoj pied-à-terre mogle bi da budu proigrane, ne bude li uspio da sve što je »tamo dolje« doživio prikaže kao sasvim nevjerojatno fantastično prividenje”, i tako svijestan kako je priča o riskantnim pustolovinama »tamo dolje« – igra opasna, prionuo je Joja da razapne sve tajne svog glumačkog dara kako bi poštovanu gospodu Emeričke, više oca nego sina, zaslijepio ne samo uvjerljivom rječitnošću nego apartnošću zgoda i prilika, čitavom galerijom jedinstvenih likova iz onog prokletog turskog vilajeta, koji je, po dubokom uvjerenju Presvetloga, konačno tek sada, dvjesta pedeset godina poslije Piccolominija, imao sreću da stigne pod kontrolu austrijske administracije.

„Negdje se mora početi, drugog regulativa na ovom ubogom i priglupom svijetu osim snage i otpora i nema, a blejati u maglu kao krava, krepavati u koalicionaškom gnjiležu madžaronske politike oko Markova trga i Sabora danas, kada grme topovi na Soči, historijska je blamaža! To, što je on lakoumno, da, upravo bedasto, proigrao svoje srbijanske šanse, o, bože moj, takve se stvari dešavaju i pametnijima, mogao je i zaglaviti, kao što kaže Stari, pa, eto, nije, a ne će sada valjda klonuti kad se nije predao ni đavlu, pošto mu je ovaj zaželio doista laku noć? Ima situacija jačih od lične volje čovjeka: dvije pune godine čamio je u okovima, a ovo što ga je sada strpalo u mornare, pa to je dječja igra spram onoga »tamo dolje«. Može razmišljati slobodno vlastitom glavom, a tko mu smeta da ne otputuje do Bregenza, do Hamburga, pa prijeko u Holandiju ili u Dansku ili u Švicu, nema granice preko koje se ne bi moglo dok čovjek ima svoje dvije noge, a osim toga može se i režati, pa i lajati, ne samo to, neko veče u Pulj sinula mu je ideja, nije tako fantastična kao što se čini na prvi pogled, onaj

plitki labor od mora pretrpan je od Fažane do Briona blesavim plehnatim sardinskim kutijama od takozvanih ubojnih demija i fregata, a dinamita, hvala bogu, ima u Puli u svakom magazinu na pretek, treba samo imati ideje . . .”

„Kako se pojavio u ovom gospodskom domu, radi mu se o tome da se predstavi u punom sjaju svoje fascinantne memorije, kao solidna pamet, u jednu riječ, između mnogih drugih sitnica i kao interesantan karakter, a osim toga neobično mu je mnogo stalo da Starome uvjerljivo prikaže kako se u njegovom izletu »tamo dolje« nije radilo ni o kakvoj hirovitoj i neuračunljivoj pustolovini, nego o tragediji, doslovno baš pravoj, historijskoj tragediji, u kojoj, htjeli mi to ili ne, glumimo sudbonosne uloge, i to ne lično, individualno, kao privatna lica, nego baš po dubljim zakonima tragičnog udesa koji prijeti čitavoj našoj zemlji, a toj sudbini ne može se nitko oteti, jer se radi o udesu mnogo dubljem nego što su ove efemeride koje čovjek iz svoje urođene kratkovidnosti zove da su pozitivne, o sudbini, recimo, geopolitičkoj, o sudbini ove zemlje koja nas je rodila, o sudbini, budimo objektivni i priznajmo, čitavog Dunava i čitavog Balkana.”

Politički temperamenat po svojoj sklonosti, poklonik smionog, upravo nepokolebljivog htijenja, uvjeren da je ljudska volja takva jedna neodoljiva snaga da se njom mogu pobijediti mnogo opasnije sablasti nego ove koje su svima nama zaprijetile smrtonosnom pogibijom, kao brodolomac, kako je isplivao pod ovaj krov u Jurjevskoj, sa razvijenim smislom za stvarnost, on je krenuo do svoga prijatelja s namjerom da osamljen, kakav jeste, stvori za sebe neku vrstu zaštite pod okriljem starog Emeričkog, koji mu je već jedamput dokazao svoju sklonost.

„Za Kamila, poslije prve riječi bio je uvjeren da je po čitavom svom nervnom i moralnom ustroju, po očitim znacima krize koja ga muči, sklon da se prikloni njegovoj političkoj logici, da reagira kao medij na divlju snagu njegove logike, a sad se praktično radi o tome, da magnetizira i Staroga, jer sklonost takvog mandarina nije baš na odmet: treba ga hipnotizirati *coûte que coûte*. Što se Kamila tiče, Kamilo ne zna ni što bi ni kako bi, Kamilo se trza, nabrbljali su se blesavo kao Vasa i Vesa: »Bist du für den Schleiermacher oder für den Schopenhauer«, no dobro, dva balavca pa se nadmudruju, ali čini se da je Kamilo, nažalost, rezignirao, oko banovinskog regnikolarnog driblinga zapeo je on još od peštanskih dana, ona njegova mađarska Safo smotala ga je, vidi se, a bilo bi sjajno kad bi se dečko oteo onoj babuskari, zaglibio je u snobovskim krugovima, nesretna ljubav, srodne duše, dakako, domovina na odru, lamentacije na ruševinama, Zaratustra, o, taj ne-

sretni njegov Zaratustra, pa onda magla oko čovječnosti, sasvim dječjački, zapravo smiješno, a kakve su bilance, nikakve! Sve stoji, ništa se nije izmijenilo, tješi se dečko Zaratustrom, fale mu tri rebra, samoubilački, kaže, ništa se nije izmijenilo, a kako do vraga da se nije izmijenilo, svi smo se mi izmijenili, ta valjda ovaj invalid od husarskog lajtnanta danas nije onaj isti čovjek koji se pobunio protiv Bregalnice! Pa, bogamu, nismo mi više blesavi majmuni ni mladi psi, preskakajući sve tarabe, njuškajući lijevo i desno za svakom sjenkom... Mi danas znamo barem to da ne ćemo ovo i ovako, mi poričemo danas sve ovo mnogo svjesnije nego što smo to činili jučer, sve su ono bile teorije, platili smo mi te svoje teorije krvlju i zapravo se već danas poslijepodne pokazalo, bez obzira na to što je bilo naivno, kako baš nismo sasvim osamljeni, da smo dvojica, dva čovjeka kad nešto hoće, oho, to je neobično velika snaga, a takvih, kakvi smo nas dvojica, ima na sve strane, pa svima vojskama, po svim zemljama, nemoguće je da nas ne bi bilo, ovako ili onako, svejedno gdje i zašto, ali nas ima, nepregledna gomila, svi mi nosimo neke male istine u sebi, ali ih gledamo, ali ih vidimo, nismo moralistički neurastenici, ne ćemo to da budemo, a jednoga dana, kad se budemo digli, pretvorit ćemo se u hridinu, u hridinu koja se otkinula da preore svjetove, mi moramo potresti Evropom kao M.A.V.-direkcijom – prije devet godina, ova volja za prodorom pameti gori, pa kada ta pamet bude jednoga dana uzela u svoje ruke kundake, da vidimo, što se tiče Kamila, Kamilo je njegov čovjek, ali s ovom senilnom kurijalnom glavom Staroga bit će poteže, no ništa to, i Nazarenac je počeo sa dva ribara, negdje valja početi, samo kako?"

„Otmjeni starac pred njim, kome se po svakoj kovrčici njegove srebrnim praškom naprahane frizure, po svakoj dlačici pomno ostrizene bradice vidi da se njeguje veoma sabrano, upravo s ogromnom dozom ljubavi spram vlastite malenkosti, da dobrano vremena provodi masirajući i pudrajući se pred jutarnjim ogledalom, njegove manšete s briljantima, crne svilene prozirne čarape, lakirani escarpini koje nosi pod vlastitim krovom kao papuče, impozantan pečatnjak (na ladanjskom grbu gravirana viteška kaciga s perjanicom), lento maestoso patricijskih kretnji i odmjerena, samouvjerena fraza, sve je to barokna slama kojom su punjene ove magnificentne lutke iz kojih bi se, kad bi ih čovjek rasparao, prosula puna vreća najnakaradnijih pojmova, paragrafa i zakona. Primjereno mandarinskoj ulozi koju igra, ova papiga kriješti još uvijek kao da zavjesa tek što nije pala, promatrajući stvari i pojave po preciznoj mjeri koja odgovara magnificentnom »životnom stilu« ovog ptičjeg svijeta: ungarische Gentry-Arroganz, Heiliges Rö-

misches Recht, seine Maiestät der Kaiser von Escorial und Toledo bis Frankfurt und Agram und Serajewo, der k. u. k. Minoritäten-Rumpelkasten, Burgtheater, Kainz, Humanitas Austriaco-Croatica, Wien, Wien, ach, du allein, no, dobro, sve je to veoma lijepo i više-manje mudro složeno kao pločice domina na kavanjskom stolu, sve to ima hermetiski smisao jedne salonske igre u toploj sobi, ali kako, na koji način, kojim riječima objasniti i prikazati ovom Mandarinu Carstva i Kraljevstva, koji je sav napeto uho od znatiželje da čuje nešto autentično od jednog pustolova brodolomca, šta li je sve preturio preko svoje glave »tamo dolje«, kako je »tamo dolje« ratovao i tko bješe profo Trifun, rezervni kapetan Druge klase, komandir čete Sedmog prekobrojnog puka Drugog poziva, na primjer, koji je izdahnuo na Jojinim rukama kod Džami-Hisar-karaule, kota 373, ispod Viševa, na planinskoj kosi iznad Ježevice i Žablja, u noći od 7. na 8. jula godine 1913?^{*7}

– Kako se Joja našao u tom nesretnom bataljonu Sedmog prekobrojnog puka Drugog poziva kao četa desetar pod komandom profe Trifuna, đavolska posla, a nije ni važno da se o tome priča natenane, ele, bješe tako da se ona jedna šumadijska vojska od dva puka Drugog poziva našla ispred bugarske mase od nekoliko brigada, kombiniranih sa desetak baterija i sa dva konjička puka, a onaj Jojin drugi bataljon Drugog poziva zalutao je na nekom planinskom proplanku, a sve sa jogunastim zadatkom da ispita teren, što se to zbiva između kote 344 Belajec i kote Ježevica-Viševo, sa pravcem Džami-Hisar-karaula 373, a sve to na jednoj zgužvanoj krpi od specijalke 1 : 75.000, uz slabu svjetlost lojanice, kad su tu zapovijed primali od štaba,

– »E«, kaže meni rezervni kapetan Druge klase, profo Trifun, kad su me predali kao desetara iz prekobrojne đačke čete, »e, brate moj iz Rvacke, da mi budeš kao adutant, a ti si već ulovio čin s ovim svojim kolerinom, burazeru, popij svu ovu rakiju, to ti je jedini lek, a eto vidiš kako je s nama, dva puka bugarska hoće da nas pregaze i satru, a biće tu ispred nas neki tunel, taj oni oće da nam otmu ispred nas, a mi smo tu da ih presretnemo pa da ih odbacimo, samo kako, đavo ih bugarski odneo, jer tu ispred nas bivakuju negde po selima i avlijama, a ima ih više od pet bataljona, sa dobrim švapskim topovima, sve sama austriska Škoda, a mi, što imamo, izandale stare turske krtije od mitraljeza, ništa,

* 7. VII 1913 bio je onaj slavni dan audijencije Presvetlog kod Grofa Premijera na budimskom prezidijalu, kad je afera oko Kamilovog skandala sa regnikolarnom prevarom i tangentom bila već zauzela dramske razmjere, o čemu Joja, dok ovo priča, nije mogao imati, dakako, ni pojma. (Opaska ljetopisca ove povijesti i pripovijesti.)

beda, čoveče, ali, na kraju, 'Bože pravde, ti što spase od propasti dosad nas', biće nekako, pa tako nam je suđeno od Kosova da ginemo«, bio čovjek samostalac, odmetnuo se od radikalije, bistra glava, nema što, divno, idealno lice, a mi bivakovasmo pod vedrim nebom, gologuzi, u bukovoj šumi, sovuljage se uznemiriše iznad naših glava kao da drže neki sastanak, zbuniše se vještice proklete, đavo je neki ušo u njih, nastade galama u onom ptičjem leglu, ogladniše, brate, osjetiše ipak neku opasnost od zveketa oružja, a mi na goljoj zemlji bez šatora, bez žive vatre, bez tople čorbe, i tako krenusmo, kao što se govori romantično, u cik zore, pred samo svanuće, kad ona Ružoprsta Boginja još polusneno obrće svoju bijelu guzu na dušecima svilenim od oblačnih velova, a nebo je rosnato vedro sa zvijezdama, jezivo ravnodušnim kandilima nebeskim, stakleno, čisto nebo, gledam Kasiopeju, a kasnije, pred svitanje, popeo se na istoku Orion sa Plejadama, blistaju Plejade kao briljantni monogram, kad se odjednom dignu sa zemlje magla, odozdo, kao kazan kad se puši, gusta, neprozirna magla koluta se sve više, seže do njuške, zaroniš li ispod nosa, ne vidiš ni prsta, ni opanka, ni noge, ni sebe, ni svoje tijelo, gusta kao čadava koprena, ni zvijezde ne vidiš ni neba, a kad si izronio kao pas njuškom povrhu magle, pa podigneš li ruku, vidiš je, a spustiš li je u maglu, ne vidiš je opet, tako crna i gusta, a srpanj mjesec, boga mu živoga, pokret u magli, oko dva noću, crni bokovi s desne strane masiva gorskog, crni kao od katrana i smole, tamnosmede reljefni, a dolina ispred nas zdjela puna bijele ljigave magluštine, razlila se po čitavom proplanku i prosto teče kao voda, a glave, kako se klate u hodu, kao lubenice plivaju na njoj, pod nogama rosnata paprat, »ta gdje je još Ilijn-Dan, ako boga znaš«, uzdahnu jedan Valjevac, strahujući, e ne će više nikad da ubere svoje kruške ilijnače, a ovdjekarce nađikala travurina, sva mokra od mraza, kakvo prokleta ljetu, čudna li uranka, čudne li magle da se ne razabira ni ivica blatnjave staze, a nad glavom zvijezde, kao da gaze vodu utonuli ljudi, samo se glave ljuljaju ponad sive koprene, đavo bi znao kakva je to ukleta noć bila, a Džami-Hisar sakrio se u vragove te u onoj polutmini vide se nizovi planinskih lanaca, onaj vrh levo – Kota 390, a onaj desno – Kota 371, prosula se masa vrhova i kota na onoj božjoj specijalki, sve kote odvojene od vrhova maglenim velom, sve sama jezera u dolinama, obrasla šikarom i šipražjem, pa hodamo i hodamo, te se prorijedila bukova šuma i rasplinuše se pramenovi magle, sinu toplo božje sunce nad onim njivama, sasvim plitko uzoranim, tek toliko da ih je drljača progrebala, a onaj naš bataljon drugopozivaca, sve sami Valjevci i Požarevčani, u vakuumu, tu smo, a ne znamo gdje smo, a lijevo i desno magla, te drž', bato, vezu kako umeš i krepaj od žedi, već dva dana ni ka-

ške tečnosti, pa čekaj, pa stražari, pa puškaraj, pa lutaj po ovim magluštinama, pa tumaraj u praznome, pa njuškaj i tragaj kao slepa kučka, ništa, prazno, tiho praskozorje, pa opet pala magla crna, novembarska . . . Načuliše uši patrolci, pucketaju suvarci pod opancima, vraćaju se, nigdje ništa, cesta pod padinom prazna, čuje se s onu stranu ceste iz daljine rzanje konja, bit će da se Bugari kreću cestom kao da im je cesta rejon, obezobraziše se braća Bugari, nema šta, puše cigare, dovikuju se, kikoću, ide im, bogami, dobro, tu su, pod nama, a i pred nama, na dohvat ruke, a jedan patrolac čuo od pastira, starine u gunjcu, na kog je nabasao, da pod Viševicom leže tri čete pešadiške i da su sve avlije krcate topovskim cijevima, novi novcati topovi, sad ravno iz magazina, dobra pemska roba, zna Koburg što radi, majku mu švapsku, a naši mitraljesci izgubiše se u magli, pa kao što đavo hoće u takvoj prilici kao po pravilu, komandant naše čete, major Ljubo, slomio nogu, nabrekla mu kao gibanica u tepsiji, opasan lom u cjevanici, prenijeli ga u vruga nekud u previjalište divizisko, kud li, a kapetan prve klase Božo Oklobdžija pao od kaplje, i njega odniješe, i tako obje čete preuze moj komandir kapetan profo Trifun, a i on, nazdravlje, od driske ne zna šta će, pijucka konjak, gricka neke bonbone, kao biva antikolerin, a sve što je od opijuma još preostalo (iz neke turske brigadne apoteke) dao je meni, jer i moje su gaće već dva-tri dana krvave i meni se motaju pred očima žuti koluti i poda mnom se staze talasaju kao da se valja more na jugovini, te vidim, putuju omorike i proplanci i visovi i kote, ustreperilo i uznemirilo se sve oko mene, čitavu noć skidam gaće, pa čučni u grm kao zec, pa potrči za svojima na prokletom onom maršu, trepere mi koljenca, slabašna, skljojkat ću se, vidim, svake sekunde, i da mi nema profe, bio bih već crko, nego mi je moj Trifun i otac i majka, osjećam, gine mi snaga, srozat ću se, oblijeva me hladan znoj, biju mi damari u tjemenu i dlanovima, i tako prođoh ja onu noć ovčepoljsku prokletu, a bilo je pred svitanje, kad zviznuše bugarski meci i stale da prašte bombe, bogamu, nema šale, a meni ponestade novina za moju brigu, šta ću sad, u gaćama, gol kao novorođenče, i tako jurnuh naprijed urlajući, pa skinuh i gaće i pantalone, i jurnuše moji momci za mnom, tu su, majku im ludu, cigansku, udri, i tako i pripucaše te u onoj gužvi zarobismo desetak balavaca, sve sama plovdivska dječurlija, povezaše ih i otjeraše u pozadinu iza Viševice, odakle i krenusmo u onu ludnicu prije dva dana,

– Preuze tako moj profo komandu bataljonsku i kako on postade komandir, okrenu se nama bojna sreća, nestade ispred nas Bugara kao magle, bacila ih s desnog boka naša Jedanaesta Divizija

ugroživši im uzmak, i tako uđosmo u Omer-Begov Han, spaljene ciganske čatrlje i čerge, i tu se ispavasmo u miru božjem, a našlo se i ražnjeva, zacvrčalo meso, pa hvala bogu i tople čorbe kašika, a komandira i mene smjestiše u stan nekog hodže te se tu oprasmo i kao nekim ruskim čajem nešto okrijepismo, prohujao kijamet, granulno sunce, toplo ljeto, golubovi, grlice, milina, kao da rata nikad bilo nije, prosto kao u dženetu . . .

– Divan li je čovjek bio kapetan profo, neženja, pomalo osobenjaka, geograf i historik na valjevskoj gimnaziji, prebacio četrdesetu, godinu-dvije, a možda je bio i mlađi, tko bi ga znao, kratkovidan, sa cvikerom, sasvim staromodnim, na žnuru, te bi taj cviker skidao igrajući se njime sa dva prsta kao lornjonom, a Joju je zavolio kao sina rođenog, i silno mu je godilo radikalskoj duši, da je to njegova Srbija zasjala u ovoj našoj mračnoj noći, pa da se oko te svjetiljke skupljaju i lepršaju lirski leptiri iz dalekih zemalja, pa čak, eto, od Rijeke i od Istre, sirotice naše, kojoj će jednoga dana isto tako sinuti sunce kao što je sinulo Kosovu i Sandžaku, a sad se, eto, rješava sudbina nesrećne Makedonije, natopljene bratskom krvlju,

– Po odgoju i po uvjerenju profo bio je radikal još iz đaćkih dana, priklonio se samostalcima, a kako je kao stipendist proveo dva-tri semestra u Švajcarskoj, neki ruski studenti zbuniše ga pravoslavnom mistikom tako da se zapravo nikada više nije vratio u sabran i sreden život, predavši se nihilistički rakiji na milost i nemilost. Jedno vrijeme, još za Draginog vakta, bavio se politikom, lajao po kafanicama, piskarao nešto, pa ga izbaciše iz službe, a onda se pod novom dinastijom vratio na profesorsku katedru s oreolom stradalnika, borca za ideale, no i to je batalio da se bori za ideale i da piskara, i tako je poživio životom osamljenika. Profo Trifun bio je čovjek duhovit, čitkao je jedno vrijeme pariske romane, a onda mu je i to dosadilo; od oca zelenaša naslijedio je dva-tri ćoška i tridesetak lanaca šume i vinograda pa je sve to propio sa dangubama i ulizicama, a kao gazda-čovjek, koji se plaćajući razmeće pred pijandurama, poprimio je neki nabusiti način ponašanja što je bila zapravo samo maska za tankočutnu i čistu narav,

– »Politika na vlasti i politika iz opozicije, sve je to podjednako glupa rabota«, tako se tješio ispijajući čokanjče za čokanjčetom ljute klekovače, »i ako se pravo uzme, muževnije je na vlasti biti ordinarna lopuža, krasti i varati narod, nego lajati iz opozicije,

jer ovo neodgovorno lajanje na vlast i protiv vlasti i opet nije nego pusta želja da se domogneš ministarskog fijakera, zavist fukare koja laje pod pendžerima odžaklija, a džaba ti to, budeš li se i ti popeo na onu ministarsku kočiju, i opet ćeš lagati i varati kao što lažu i dembelišu ovi lopovi danas. Šta rade vozovi? Zakašnjavaju! Dabome, a šta će nego zakašnjavati? Mislite li vi, gospodo lajavci iz opozicije, da vozovi neće zakašnjavati kada se vi sutra budete vozicali saloncem? Ne stižu pisma na vreme, gube se, dakako, nestaju po policiskim fijokama, ne вреди nam pošta, pa ne вреди, jakako, ali ne вреди nam ni policija, nego smo mi valjda Englezi, gde bi zbog povrede tajne jednog jedinog pisma buknila revolucija, dakako, a to što su nam ulice blatnjave i nečiste, pune perja i balege, te su i za turskog vakta bile čistije nego naša kaldrma dan-današnji, u narodnoj slobodi, a tko je tome kriv, vlada, dakako, kao da vlada može da naredi poštovanim građanima da ne bacaju dubre na ulicu, ili kao da su naši žace diplomirali u Cambridgeu? Vlast je odgovorna za grubost svojih organa, iako je poznato da nam je kama jedini garant javnog reda i poretka, vlast je odgovorna za kišu koja ne pada ili za sneg koji se topi, za povodanj ili za sušu, za visoke bakšise i za mito, za protekciju ili za nepismenu štampu koja je svojim panjkanjem i opadanjem dojadila već bogu i vragu, jadna ta naša vlast, te bi se čovek rasplakao kako je nevinu na kolac nabijaju, a sve je to circulus vitiosus, hoće mačka da uvati svoj rep, eto, to se zove ‚Zakon milieua’!«

– »E, tako, prijatelju moj iz Rvacke, eto, danas ovo je trijumf istoriski, ovo je, kao što čitamo, ‚najviši uspon nacionalne duše’, a pitamo se kamo se mi to danas popesmo kao balon i da li je ovo naše vreme, vreme ‚nacionalnog uspona’ ili propasti nacionalnog morala, kada se na sve strane piše u našoj UIŠovskoj, zavereničkoj štampi o političkoj demoralizaciji Radikalije, kao da je baš ova naša nesrećna Radikalija u stanju da preskoči ‚Zakon milieua’? Treba videti kako putuje naš narod, kakvi su nam vozovi, kakve su nam mehane, kakvi prohodi, kako je rešeno pitanje snabdevanja građanstva u ratu, šta je sa ćumurom, gde su nam lokomotive, pa kako smemo da ratujemo ovako nesprenni, tako se laje na sve strane, a sve to više-manje nije da nije istina, ali da nismo izvukli sablju i udarili po Turčinu, pitam ja vas, zar biste vi danas s vašim Ivanom Meštrovićem bili srpski Pobednik da nije bilo našeg herojskog gesta, a svako junaštvo je pomalo luda igra, pa recite i sami zar nije tako? Stade nam saobraćaj, zaustavi se, istina, oko vozova tučnjava gejačke rulje, istina, nema vagona ali nema ni para da ih kupimo, a i to je istina, a gde su nam pare, kakva smo mi država, gde su nam gradovi, hoteli, banke, gde nam je sanitet, pa vidite i sami, babe nam peku lebac i nose u rovove, kupujemo

municiju kao srebrne satove u inostranstvu, gde su nam arsenali, treba biti bogat, dakako, prosjaci smo, brate, golaći, pa kad se pitaš, majku mu, pa kako to, odgovorit će ti svaka šuša – 'ratne posledice', za svako zlo, za svaki bezobrazluk odgovorit će ti svaki lopov liferant: to su 'ratne posledice, gospodine', a kad neko prigovara i to s pravom, 'dobro si prošao, dukelo, da ti nisu polomili kosti, čuti, more, još si živ, jer budeš li lajao, videt ćeš šta je pomrčina', a gde smo, brate, koliko nas ima, pedesetak bataljona, pa ona zakerala zapitkuju još, naredniče, 'a zašto ginemo tako ludo?', o, prekrasne li logike, izvrnuta vam je pamet, gospodo, zašto ginemo tako ludo, pa ginemo ludo, dakako, po dubljem 'Zakonu milieua'! Lažemo se, a sve što lajemo stopercentna je demagogija, istina je, našim oborknezovima na vlasti baš ni do čega nije stalo nego da raja glasa za ministra Đoku, sprema Đoka izbore, a raja, a šta će jadna, nego da glasa za ministra Đoku, pa što sve ne laje Đoka o našoj nacionalnoj zavrzlami, molim ja vas, 'oslobodilačka misija', dakako, šta radimo u Makedoniji, koljemo se, lajemo, sazivamo duhove, pozivajući se na tradiciju, metanišemo lažima, a samostalci opet, kao biva opozicija, šta sve ne truća ova vajna opozicija, kao da bi ona mogla izmijeniti 'Zakon milieua', i kao da i za nas ne vredi ona engleska, da je stvarnost tvrdo glava? Gospodinu Đoki na Terazijama radi se o mandatu, o glasovima, da bi pred Dinastijom mogao da se prikaže kao 'Narod', a Dinastija opet onim UISovcima ništa drugo nije nego firma, to jest gospodi se ne radi ni o čemu drugom nego samo o firmi, pa da vidiš, burazeru, to oni i ne taje, laju oni glasno: 'treba krdo zaterati u tor', i sateraše nas, nema šta, laju: 'na drugi način ne mere d'ide', a savest, a principi, a demokratija, a gospoda UISovci, koji sad već na sve strane trube o 'tiranškoj čudi Prestolonaslednika' i prete mu revolverima, kao i onom Sašenki luckastom što pretiše, pa ga onda i dokusuriše, no, no, nije ni ovaj lude gljive jeo, dohakat će gospodi UISovcima, povrviše na sve strane već dvorski dželati, nema danas čoveka koji ne striže ušima na fićuk iz kapidžika, a ove naše klompave pasje uši sretne su kada mogu na prvi mig Gazdi aportirati komšijinu glavu, za ovu tevbiju nikakva principa nema, Kruna za njih nije ustavna ustanova, kao u civilizovanom svetu, nego je firma, kralj treba da bude nameštenik ove firme, politika nam je dinastijačenje, pa nije ni ovaj Čiča gore u dvoru tako lud te ne bi znao da je – oteto prokleta, a jedan nož da se družijem oštri, i tako i on svoju sablju brusi, uništavanje narodnog morala, baš ništa više ni manje, nego se prodirimo kao vučja pasmina, pa sad, snadi se, moj profo ubogi, i laži deci o nekom Janu Komenskom, Pestalozzi, ha-ha, Pestalozzi, i o tome kako treba da budu ispravni građani, ne mrđaj, nego se moli bogu svome i kralju, amin ... »

Zbunjen za svoj kurijalni kriterij čudnim, zapravo nepojmljivim mentalitetom jednog profesora, jednog rezervnog oficira, klimajući glavom čas osupnuto, sasvim regnikolarno, a čas opet od negodovanja, pa i više od toga, od nesavladivog zgražanja, Stari se na kraju nije mogao svladati da ne prekine ovu apsurdnu priču u znak neke, teško bi bilo odrediti kakve nelagodnosti, što se u njegovoj strogo dresiranoj svijesti pobunila kao nepodnošljiv osjećaj nespojivosti s nekim propisima hijerarhijski ustaljenih društvenih pravila.

Nervozno uznemiren izložio se napasti da ovom, po svemu, smušenom mladiću, uputi logično pitanje, neka mu objasni, »kako je zapravo moguće da jedan profesor, jedan rezervni oficir, govori o svome Kralju, o Krunom ovjenčanoj Glavi, o zakonitom predstavniku Suvereniteta svoje zemlje, o ministrima, o Vladi, o Vlasti uopće, ovim tonom i načinom, i to još u ratu, i to, nota bene, pred jednim stranim subalternim licem, a da stvar bude još ljepša, pred jednim vojnikom bez čina, no, dobro, molim, pred kapralom, ali, molim, povrh svega još i pred nepoznatim došljakom, inostrancem, ne, ne, neka mu mladi gospodin oprost, ali on se pita, pa kakve to prilike vladaju tamo dolje, kakvi su to tamo socijalni i hijerarhijski odnosi ako se to tamo smatra normalom, u redu, no, dobro, ali sa stanovišta ličnog dostojanstva i morala, sa stanovišta najelementarnijeg ugleda jedne pravno uređene države i državne vlasti, pa sva je ta priča prosto neshvatljiva, i gospodin Emerički senior mora priznati da od svega toga ne razumije baš ništa!«.

– E, pa vidite, Illuŝtrissime, to je upravo ono o čemu je profesor Trifun govorio – »Zakon milieua«! To su zakoni milieua, Presvetli, oni se ne mogu preskočiti...

– No, dobro, čast ovim vašim zakonima milieua, prosim, pa ipak, da bi se sredili neki pojmovi, za to nam nije potreban nikakav zakon milieua, je li, no pustimo tog vašeg kapetana, ali objasnite vi meni, sine ira et studio, prosim, a kako ste vi mogli postati, kao što sami kažete, Regimentsschreiber, pisar ili dak ili kako se to već »tamo dolje« zove, dakle neka vrsta Einjährigfreiwilligera, kada niste svršili nikakve rezervnooficirske škole, pa zar »tamo dolje« primaju u rezervne oficire, oprostite, pitam prosto iz znatiželje, i ljude neškolovane, šegrte, kalfe, bez zamjere, prosim, ljude s ulice, jeden armen Reisenden?

– Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen, Illustrissime, Joja je s uzvišenim smiješkom otklonio ovu zajedljivu, možda samo za nijansu nervozniju no ipak grubu fintu staroga kurijalca, na očito neprikriveno zadovoljstvo Kamilovo.

Odlanulo je Kamilu da Joja ne pokazuje ni najmanje namjere da nasjedne izazovu staroga jarca, koji se narogušio da zametne kavgu, „a nije baš zgodna prilika da se večeras zaplete neka potpuno besmislena raspra, u ime čega, u ime nekakvog dijaloga između pokoljenja ili nekog drugog besmisla koji se zapravo zove nesretna ljubav, jer ako mu je netko drag, to je ovaj njegov stari charmeur, koji nije toliko neinteligentan te ne bi umio da prati mudru misao, a uvijek se podjednako nervozno buni protiv nje zbog umišljenog ponosa, u strahu da bi priznajući istinu priznao svoju manjevrijednost”. I zato je Kamilo prihvatio Jojin, od svake najsvakodnevnije banalnosti otrcaniji citat kao dobrodošlu izliku da se smanji napetost duhova – »pa vidiš, tata, čitavo smo poslijepodne razgovarali s Jojom o prilikama tamo dolje, a one nisu, mora se priznati, nimalo ružičaste«, obratio se ocu s pomirljivim smiješkom, »pa i ja, kada sam se odozdo prije dvije godine bio vratio, nisam govorio da tamo teče med i mlijeko«.

– Ma što ti, oborio se Stari na sina, ti da si govorio da prilike tamo dolje nisu ružičaste, a to je duhovito, priznajem, da prilike tamo nisu ružičaste, to da si ti govorio, molim te, pa ti nikada nisi smogao snage da gledaš stvarnosti u oči, tako da bi vidio kako ona de facto izgleda, ti gledaš stvari oko sebe tako kako ti hoćeš da bi izgledale, jer gledati u oči činjenicama, oho, to je moralna funkcija, dragi moj, a fantazirati flanierend-spazierend, to je tralalà...

– Tako je, Presvetli, a ja, vidite, s vašim dopuštenjem citiram fakta, a vas to ipak šokira! Izvoljeli ste izraziti želju da čujete kako stvari »tamo dolje« stoje, a ja vas molim, budite ljubazni da se skinete sa svojih klasičnih koturna! Gledajući »činjenicama u oči«, ne treba se »tamo dolje« čuditi ničemu, nismo u progonstvu s Ovidijem – ubi terrarum sumus, ubi gentium, Illustrissime, nego smo doma, kod kuće, pod vlastitim krovom, jer, što se čuđenja tiče, na tome ne oskudijevamo ni »tamo dolje« ni ovdje kod nas, a što se tiče vaše maksime da treba činjenicama gledati u oči, molim, stigao putnik sa jednog svog malog izleta iz onog svijeta »tamo dolje«, a ima raznih načina kako se svijet gnjavi i muči i tu i tamo, a jedan od tih modusa vivendi jeste i onaj »tamo dolje«, pa kad me već pitate, Illustrissime, ja se nisam javio »tamo dolje« da budem Einjährigfreiwilliger, nego, bude li potrebno, da i poginem za stvar »tamo dolje«, a spreman sam da vam poslužim svim potrebnim in-

formacijama, po vašoj volji, ich stehe zur Verfügung euerer Magnifizenz! »Tamo dolje« primaju u oficirsku školu i podoficire, nach einer gewissen Intelligenzprüfung, a što se tiče srednjoškolske spreme, poslije šest razreda svršene srednje škole, mislim, a što se pak mene lično tiče, ja sam izvršio sve potrebne formalnosti, položio sam maturu . . .

– Pa kad ste, do vraga, i to dospjeli, Joja, iznenađen tom apodiktikom izjavom da govori s nekim tko je položio maturu, Stari je snizio svoj povišeni ton, osjetivši i sam da je pretjerao, i da bi se sasvim spustio do žovijalne neposrednosti, obasuo je Joju komplimentima, »da je bio As već u u gimnaziji, i da ga to ne čudi nimalo, i uopće da ono o maturi nije bilo mišljeno s nekom aluzijom, nego sasvim, prosim, načelno, jer, što se tiče Joje, on je, a to Joja vrlo dobro zna, za Joju uvijek držao palac . . .«.

– Da, maturirao sam na jednoj bivšoj turskoj talijanskoj visokoj školi u Skoplju sa rangom gimnazije,

– Pa dobro, pa tebe su u Glinu bacili iz četvrtoga razreda, ako se ne varam, prešao je Stari na familijarni ton, a četiri viša razreda nisu baš mačji kašalj,

– Nisu, ali ja nisam imao baš nikakvih dokaza ni za četiri svoja niža razreda. Položio sam diferencijalni ispit za svih osam razreda odjednom, sa trideset i pet poena iz sedam predmeta, a šesnaest iz četiri, prema tome svega pedeset i jedan poen, što je za turski kriterij nedostiživ rezultat,

– Ne razumijem se u te poene, nije mi jasno što znači maturirati sa pedeset poena, ogradio se Stari ponovo sumnjičavo, kao da se radi o nekoj mistifikaciji, jer gdje ima takvih škola, gdje se svih osam razreda polaže kao iz rukava, pa ako je i u Turskoj?

– »Tamo dolje« računaju poen po predmetu na francuski način, nije to bio nikakav švindkurs, Presvetli, petica tamo više broji od jedinice, više poena, bolja ocjena,

– No, dobro, to je bilo s tom turskom maturom, ali šta je s rezervnooficirskom školom, tamo se postaje, čini se, podoficir preko noći, so, mir nichts, dir nichts, aus der Luft gegriffen?

– Tamo se »mir nichts – dir nichts« ratuje, a u ratu padaju glave s maturom i bez mature, Presvetli,

– Ne, ne, sine moj, pardon, čekaj, mi smo tu od ove nesretne turske nature zabrazdili en parenthèse, ja sam te bio upitao nešto drugo, objasni ti meni, pa ipak, je li, onaj tvoj gospodin komandant, profesor, veliš, na gimnaziji, znači, prema tome, kulturnan čovjek, pa kako se on kočijaški izražava o krunjenoj glavi? Ja doista

nisam nikakav pedant, ni meštar ceremonija, no, dobro, ali valjda da ipak postoji nekakav protokolarni normativ, pa valjda kraljevska čast ipak nije špuktrigl?

– J'expose, je ne propose rien, Excellence, prosim, ogradio se diplomatski Joja, a ta fraza bila je jedina koja mu je pala na pamet, „jer da se preda impulsu vlastite logike, on bi marioneti, koja usred ove graničarske klaonice poigrava u taktu štajerske drajfirtpolke kao bena, skresao u brk »kistijant im želim, Presvètli, sagen sie der lieben Gnädigen Doppelmonarchie, bitte schön, sie soll mich gern haben«, to bi trebalo odgovoriti, kad bismo bili u kondiciji da pratimo orlovski let svojih misli', kao što mu je duhovito podvalio popodne Kamilo, njegova jedina nada na ovome svijetu, sin ovog starog gnjavatora, u čijoj tikvurini je prašnjavo kao u kakvoj neprozračenoj policijskoj kancelariji! Tome tipu bi na neki način ipak trebalo objasniti kako onaj rezervni kapetan druge klase, profo Trifun, stiže na našu jadnu historijsku pozornicu iz ukletog vilajeta, ispod turskog kolca, a ne ispod požunskih brokatnih marijaterezijanskih baldahina Pragmatičke Sankcije, Moriamur pro Rege nostro, Iustitia Fundamentum Regnorum, bla, bla, bla, et cetera, a prokletstvo baš leži u tome što između onog Trifuna i ovog Presvètlog nema u ovom tragičnom momentu nikoga, tu stoji isključivo samo on, Joja Dijak, i ovaj njegov prijatelj iz Hungaricuma, koji je opet, nažalost, opčinjen svojom mađžarskom poetesom, i to mu je, zasad, još uvijek glavna briga, a ako smo nas dvojica jedini 'most' nad ovim ponorom, onda ovaj 'most', bogami, visi na paučini . . .”

– Daj mi jednu cigaretu, Kamilo, molim te kao boga, obratio se Joja Kamilu kao da vapije za pojasom za spasavanje.

– Oho, a što se to zbiva s tvojim karakterom, iznenadio se Kamilo, tvoja svečana izjava da više ne pušiš zazvučala je tako impozantno, da sam prosto stupefatto, ça m'étonne, monsieur, s'il vous plaît,

– Evo već treća godina što nisam zapalio, na robiji cigareta je velika napast, obratio se Joja Starome, paleći cigaretu kao da se ispričava, a, eto, večeras, Badnje je večer, našli smo se tako, tu, svečano, pa onda skok iz lanaca u Pulu, pa sad ovaj izlet u Jurjevsku, mora se priznati, dobro je to preludiranje po nervima, a što se tiče činjeničnog stanja »tamo dolje«, Presvetli, ono nije baš na nekoj formalnoj visini, a to je Khedive Gold, tako ti gospoda, iznenadio se Joja zlatnom mundštiklu svoje cigarete, a to mu je poslužilo za zgodnu izliku da nekako prebrodi nelagodnu situaciju oko maturnalnog ispitivanja, ovakve cigarete pušio je lično Khuen Ban, Zigman, moj poočim, ako ga niste zaboravili, Illustrissime, njega su prišarafili zbog kojih žabica na dvije godine, on je jedamput donio

takvu jednu kutiju Khedive Golda doma i poklonio ih avec un beau geste mojoj mami, onda sam prvi put u životu vidio »zlatne cigarete«,

– A šta je sa gospodinom, ako smijem zapitati, zainteresirao se Presvetli za Žigmana, on je bio nekakav nadbiskupski pirotehnik, pogrebnik, što li, provizor?

– Bio sam kod njega u Milanu, nekako pred moj izlet u Srbiju, njega su kod nas difamirali pred sudom i osudili kao protuhu i prevaranta, međutim, on je ispravan i pošten čovjek, a ovaj Khedive Gold je čista slama, čovjek se odvikne od te slame, a ni srbijanske cigarete, bogami, ne vrijede ništa, kađenje ove slame zapravo je glupa navika, ugasivši svoju cigaretu, prekinuo je Joja pušenje bijesan što je Žigmana uopće spomenuo.

– Pardon, koliko se sjećam, onaj gospodin nije bio neporočno lice, kažnjavan već zatvorom zbog nekih kaznenopravnih prekršaja,

– Kažnjavan da, kažnjavan, ali kao političko lice, Illustrissime, bio je kandidat tršćanske socijaldemokratske stranke za Reichsrat,

– A kako, molim ja vas, pa živio je ovdje, kod nas, u Cislajtaniji, koliko se sjećam, a iz Fiume su javili da je bio kompromitiran nekakvim eksplozivima,

– Bilo je to u vezi sa tršćanskom bombaškom aferom, mitgegangen-mitgefangen, ja sam ga posjetio u Milanu, tamo je bio član socijaldemokratske egzekutive, ugledno političko lice, a što je danas s njim, tko bi znao, ili je u zatvoru ili konspirira, belinist svakako nije.

Stigla je mala Suzana sa šampanjcem u srebrnoj vedrici, sa dvije flaše Roederera, pozaticane između rosnatih, sa krova ubranih ledenih siga, a Stari se toliko obradovao Roedereru, da je pljesnuo dlanovima, »bravo, djeco, ajde, Kamilo, pokušaj ti sreću, ti si majstor, ne znam gdje si izučio tu meštiju, sad istina je, i ja sam se dosta napucao iz ovih šampanjskih cijevi, sjećaš li se kad smo ga posljednji put pili, na zadnji predratni carski rođendan, u koroti za pokojnom mamom, na Ladanju, eto, bit će tome sada ravno dvije i pol godine, a eto, dijete moje, ide već i treća«.

– Da, tata, pili smo ga posljednji put Osamnaestoga Augusta, na dan atentata na baruna komesara, Trinaeste, a ti si me izgrdio zbog onog uvodnika u *Narodnim novinama* (otvarajući flašu Roederera. Kamilo se još od djetinjstva veselio kad su pucale flaše šampanjca, a to je bilo obično na mamin rođendan, ali ovaj put Roede-

rer je procurio, nažalost, bez pucnja), ti si, dragi moj, opet jedamput planuo zbog plavih očiju carskih i onog modrookog carskog garanta plavog svjetskog mira, a gdje su ti sad plave carske oči kao jedini garant svjetskog mira?

– Ti se sjećaš atentata, samo atentata, dakako, a ne carskog rođendana, u redu, chacun à son goût, a ovaj tvoj kompanjon se ironično smješka, kao da niste obojica krvavo platili te vaše atentate, magarci jedni, i još vam uvijek nije dosta, no, dobro, pustimo to, šta opet sad dereš tu staru kozu, drago mi je da vas vidim, dečki, šta ću tu kokodakati za vama, živjeli, sretan vam Božić i Nova godina, da vas Bog poživi obojicu, i jedino što vam savjetujem, čuvajte svoje glave, to je jedino, jer vidim, luckasti ste obojica, nema vam spasa, pa plivajte kako znate, magarci moji, raznježio se Stari posrknuvši dvije čaše na dučak, no, dobro, a sad da čujemo našega Makedonca, šta je to bilo s njegovim rezervnim kapetanom druge klase?

Sa šampanjcem, a prve flaše nestalo je brzo, pojavio se i štimung, a sa štimungom vratio se Joja svojoj priči iz hiljaduijedne balkanske noći, kako je to bilo s profom Trifunom i kako je profo izdahnuo na njegovim rukama, da ga umirući imenuje komandantom bataljona . . .

– Jadan profo! Proveo je svoje djetinjstvo kod dede po majci po onim strmim uličicama što od Kapetan-Mišinog Zdanja vode ka Dorćolu i Dunavu, jer mu je deda tamo oko Vasine imao čednu jorgandžisku radnju sa bakalnicom, a bio je zapravo liferant makedonskog oriza koji se švercovao čamcima za provijant austriskih karaula, kao turska roba. To što se Beograd turski zvao Dar-Ul-Džihad, tajanstveno svečano i sasvim zagonetno značenje ove fantastične riječi zavladao je Trifunovom fantazijom od najranijeg djetinjstva. Kao dijete stigao je iz Valjeva da se školuje u ovom čudnom gradu, i kakav je to grad i kakvo mu je od Boga određeno poslanstvo, kad mu ime znači Stan u kome je baš Rat odlučio da se nastani kao pod svojim vlastitim krovom, pa da baš odavde sa Kalemegdana komandira svim svojim ratovima koji riču kao lavovi od Kahire i Bagdada sve do Beča, patetičan, viteški grad, kroz koji plaze danonoćno crne zmijurine od vojsaka, a iznad sviju mračan gromovnik Esad Mehmed-paša, koji je kod Grocke zdrobio austrijsku armadu kao šuplju orahovu ljusku, grobovi, trupla, topovi, požar i vonj baruta, a po krvavom razbojištu vuče se bijesna kučka Kučuk Alija sa svojim kapadahijama, buljubašama i subašama uz trepet jadne raje kojoj prijeti crkavanje na kolcu . . .

– Od konjskih kopita o kaldrmu noću, Trifun prisluškuje pod jorganom pritajenog daha gdje prolazi Gušanac Alija, kao Ali-

baba sa četrdeset hajduka, sa svojom krvavom četom od Devedesetidevet arnautskih krdžalija, gdje traže s handžarom u zubima boja i šićara, pa će sad na svakog trenutka planuti krovovi i zajauknuti ženski plač iz avlija u komšiluku, »a, eto, dete moje«, govori mu deda koji voda unuka Valjevca svojim rodnim gradom, »eto, baš ovde, gde danas stoji kuća gos'in Ilije, tu je kolje od turskih taraba bilo pobodeno ispred Stambol-Kapije, a tamo, na onome čošku, preko ulice, izvedoše Turci dvadeset i pet Srba da im poodsecaju glave. A, eto, vidiš, na onoj humci ispred palilulske crkve, tu behu razapeti svileni stambolski i kneževski čadori, kad se tu, s ove humke, oglasio Hatišerif Padišahov, tridesete godine meseca avgusta, a tvoj deda bio se popeo na one dudove grane i svojim crvenim fesom mahao Knjazu našem da ga bog poživi, pa kad grunuše sa tvrđave turski topovi, pade, brate, tvoj deda, i dobro nabi guzicu, a onda se nije govorilo kao danas: »odnesi ovo kod šnajdera', nego lepo, brate, srpski, kod kakvog šnajdera jasnog, kod ćurčije, a nije bio brate klonfer koji popravlja oluke nego teneđžija, a nije pekar nego simidžija, a sad stigoše ove lalinske snaše pa bodu svoj štrikeraj nadlama i eknadlama, pa čovek nemože više da poruči srpsku kafu nego onu nji'ovu švapsku s milramom i krofnama . . .«.

– Po ocu svome valjevski lokalni patriot, profo Trifun imao je svoga Molera, pa se ni jedan od beogradskih hajduka ne nosaše sa dahijama i sa Kučuk Alijom kao ovaj vrhunaravni Valjevac od Molera, a beše Moler junak nad junacima, a ne kao onaj kukavelj od knjaza Miloša, koji uvati đaka Miloja posle bune na Oplencu pa ga predade krvava svojim kalauzima i buljubašama, a oni sastaviše Đaka sa zemljicom crnom, a knjaz njegovu glavu u korpu, pa Paši na Kalemegdan, koji je nabije na šiljak pred gradskom kapijom, a što je time taj kukavelj od knjaza teo da se nađe s Pašom barabar, đavo bi ga znao, ali se u Valjevu nikad ne bi moglo desiti što se dešavalo u Beogradu, gde mitropolit beogradski s Pašom smrtno osude supotpisivaše pod svetom zlatnom odeždžom i kao sneg čistom kamilavkom, svoju fanariotsku bradu češljajući češljem indiskim od slonovače prave, skupocene, oivičene briljantima i okičene zlatom,

– I uopće: prokletog li djetinjstva i proklete li gramatike kada djeca u školi uče infinitive glagolske kao primjer: sastaviti nekoga sa crnom zemljom, okinuti pušku ubojitu ili kuburu, na šiljak nabosti ljudsku krvavu glavu, na tanjiru izložiti je ispred Bogojavlenske crkve na ugled rišćanima bogobojaznim, odsečenu glavu, crvene čizme nositi a ostrugama kao praporčićima zveckati, golom sabljom živu vratinu ljudsku preseći, na kolac nabiti, odmetnuti

se, trbuh rasparati, vino rujno piti i umirući pevati kao Milisav Camdžija, koji je tamo, gde danas stoji kafana »Ruski Car«, u šanac turski prodro sam samcit, turski top zajahao i da se sve do Vračara orilo zapevao, »k meni, k meni, ja sam na endeku . . .«,

– Trifunova baka po majci beše Šapčanka, a iznad Šapca nadvila se gorostasna ljudina silnog Đorđa Čurčije, a Čurčijina slava razli se uz Drinu sve, do Loznice i Koviljače, gde se dete Trifun sa svojim ocem slavnim bojištima vozikaše, pa kada Karadževići kalauzi priklaše Čurčijinog Simu, udari sedamnaest pušaka iz sedamnaest ognjenijeh cevi, pa ipak Sima ne izdahnu s onijeh stopa nego ga primlatiše kundacima kao psa i svukoše s njega još poluživa zlatom opšiveni zobun, pa se u malome Trifunu pobunila savest kakvim se to sve poslovima bavljalaše onaj Crni Đorđe te pocmeka svoje najbolje ljude, kad je raji plenio volove i konje, ovnove i svinje i med i maslo i jaja i jorgane i cekine, a sve to kao namet poturicama i zulumčarima . . . Trifun se Karadžorda već kao dete pribojavao, i javljaše mu se Vožd u snu gde svoje bujne brčine mokre kao kakav Marašli-Paša suče, a tresle su se, bogami, gaće svim Voždovim momcima kad je nešto komandovo, pretvori on raju u beratlije, u bečare, golače odjene sve u zlato i okiti oružjem srmom okovanim, a onaj koji mu se usprotivi, tres, pa ne samo što ga sa zemljom sastavi nego ga i konjokradicom i poturicom oglasi, te je tako mali Trifun svoju dječaćku grozu prenio na ovu bratiju UISovce, koja je stigla do epuletušaka s Karadžordevim unukom, a njihovi simboli, mrtvačka lubanja sa revolverom i kamom, ostali su mu trajnim motivom još uvijek podjednako djetinjaste idiosinkrazije spram svake vlasti koja zveckea sabljom,

– I njega su obilazili da ga verbuju. Napredan čovek, švajcarski dak, ispravan rodoljub, nego se desi da je jedan od njegovih znana koji ga je verbovo, kapetan Radoje, slučajno zaboravio kod Trifuna jedno svoje pisamce, ispalo mu iz džepa, a to neko Radoju piše da vidi kako će opet iz nekog drugog da »iščupa priznanje, pa mu i kosti polomio, majku mu, da vidimo ko je taj koji je ovoj bedi od čoveka naturao da pristupi UIS-u, jer eto iskaza ovog lopova dvorskoj policiji: 'Ovo, što UISovci zovu – pristupanje ideji, to je kamom i revolverom iznuđeno, jer nije niko normalan lud da kolje za njihov račun ako ne mora, pa da se začlani u ovu družbu zlikovaca' itd., a to sve je ona individua dostavila dvorskoj policiji pismeno pa prema tome nema druge ili da prizna – ili . . . jer žudnja za slobodom . . .«,

– »O, Gospode ti moj, ta prokleta naša žudnja za slobodom, netoljivo slepa, koliko li je već glava odnela, zemlju krvlju zalila i kostima zasejala, a sve za slobodu još neoslobođenog i poroblje-

nog našeg naroda. Liberali i naprednjaci i radikali, svi oni žude za slobodom i knjaz Mihajlo i kralj Milan i ludi Saša i svi UISovci, i brat je mio koje vere bio, a ti pobij svakoga ko neće da žudi za slobodom kao mi što žudimo za demokratijom, ma za kakvom demokratijom i kojom, i šta je to, na kraju krajeva, ova naša demokratija, luk i voda, ako hoćete da znate, krastavac, a ne demokratija, i to, dakako, engleskoga tipa, jeste, znamo se, autentična engleska demokratija, monarhistička, formalno ustavna, dakako, razume se, a pojedini ti to, gos'in Proto, to 'ustavno govno', i neka mi niko ne priča Markove konake, jer počese ova gospoda nešto da tručaju o Republici, pa da vidimo takvog Engleza koji bi smeo da se danas proglasi kao republikanac, da ga uškopim sa bradom, s pantalonama i s njegovim Oxfordom i Cambridgeom zajedno, stigoše pariski đaci, džambasi, batlije, cincarska deca, glete, molim vas, oni će nas da uče šta je opet demokratija francuskog tipa, e, pa lepo, da pustimo da nam tu prodaju rog pod sveću, i tako počese piskarajući da bune gejačku raju kako ova naša demokratija nije nego negacija svakog pojma slobode, kako ova naša demokratija nije uzdignuta do neprikosnovenosti, kako u demokratske skamije treba da sednemo, pa demokratski bukvar da sričemo, e, jok, kao da smo jučer provirili kroz majčinu, nego, ko što rekoh, jeste, ako je neko kod nas antidemokratski organizovan, to su naša gospoda UISovci, ne taje oni to, ne stide se oni toga, razumete li, gospoda su dinastičari i samo to, a njihov kaponja govori javno, a govori svakome ko hoće da ga čuje, 'dinastičari smo, jeste, ali samo tako dugo dok nam dinastija daje garanciju da će da provodi našu politiku, čujete li, našu UISovsku politiku, tu smo, ali ne ćemo ni da čujemo ni za kakvo demokratsko trućanje'.«

Izgubio se Joja u vrtlogu čudnih slika: „trebalo bi da ispriča kako je to bilo kad je profo Trifun izdahnuo na njegovim rukama, no ne umije da počne. Postoje bezbrojni kriteriji na ovom šarenom, luckastom svijetu, a u glavi ovog starog gospodina opire se svakom argumentu pameti kao oklop neprobojni carski i kraljevski sistem za mjerenje intelektualne težine, a što već znači ovakav dašak, ovakav smrtni hropac jednog srbijanskog kapetana druge klase, u okviru ovog nečeg što se u glavi Presvetlog može nazvati da je Bezirkshauptmannsweltanschauung! »Menschenbegriff« u takvoj jednoj kurijalnoj glavi prozirniji je od dima jedne cigarete, a pitanje je da li uopće postoji neki »pojam o čovjeku« u ovim belvederskim glavama, kada je riječ o »onima tamo dolje«, gdje je Turčin usijanim kliještima štipao ljudima jezik i mašicama žive oči ljuštio, a onda sve do jednog na kolac nabio, a kod Lisovice, na Savi, ustrijeli Kara oca svog Petronija na bekstvu u Srem, i to se zove pa-

tetični udar historijskih fanfara, pa pričaj ti o tome starome gospodinu, koji sa šampanjskom čašom u ruci, ako uopće o nečemu sanja, a to je Walzertraum, tu operetne daske, tamo turski zulum, tu Viribus unitis, a tamo UIS, a sada, u rasponu ovih kontrasta, izvolite, ispričajte vi ovom ignorantu kako kapetan profo izdiše na Jojinim rukama i kako se to desilo da je Joja bio predložen za orden s mačevima", i tako, razdrt masom bezveznih detalja, osjećajući kako govori u strano uho, smandrljao je čitavu priču o Trifunovoj smrti sasvim zbrkano.

— Kako se smjestiše u onom Omer-begovom hanu i kako se sve to odvijalo u Drugom bataljonu Sedmog prekobrojnog puka pa se izgubilo u onom nečem što se zove strateška masa, pa je udarila bugarska glavnina preko Džami-Hisara na Svinjar i na Ježevicu sa premoćnom artiljerijom, i kako ih ono još na bivakovanju ispreturaše braća Bugari dobro na prepad, »gdje je kapetan Trifun«, dreknu Joja u onoj zbrci, »eno ga, leži u avliji, probilo mu čelo, još je kod svesti«, i tako skoči Joja do Trifuna, a Trifun umirući izda zapovijed da komandu bataljona preuzima đak Aćim Đaković iz Rvacke, i potom izdahnu kao pile, klonu i izdahnu, a bitka zagrmjela, viknu neko, »to je napad na bokove«, a tu, lijevo pred nama, u avliji do nas tri bugarske baterije, gađaju Bugari u vragove, đavo bi ih znao kamo, praše se topovi iznad naših glava na hiljadu-dvije metara i više, grme bugarski topovi nama na dohvat kundaka, trebalo bi komandovati vatru na topove, to su topovi generala Paskaljeva, oca mu ludog, »gdje su nam mitraljesci«, pitam, »eno ih u hodžijinoj avliji«, potčrim u avliju, tamo tri mitraljeza Debanža ili, šta ja znam, Krezò, kako li se zovu, »pa udarite, majku vam, ovim topovima u bok levo«, i zalajaše naši mitraljezi, zbuni se ona čeljad kod baterija, pofrače kike i klobuci, ras-trča se Bugarija, a ja prepad na bajonete, sručismo se na onu šaku tobdžija, povaljasmo ih i porazbijasmo kao praznu burad, pa se onaj naš bataljon sruči u bok bugarski i izazva paniku i, šta ja znam kako se to desilo, zarobismo 7 oficira, 116 artiljeraca, izvukoše i nekih tridesetak ranjenika, 11 topova, 200 pušaka, i tu pred nama hrpa od kadavera, šatora, telefona, šinjela, lopata, pa naredim ja onoj gospodi zarobljenoj što tu stoje, neka gospoda izvole isprazniti svoje džakove i rančeve i torbe, bivakovala bratija po našim palankama, pa iz one bede ciganske, turske poispadalo nešto ratnog plena, staklenih đinđuva, bazarska turska roba, dva-tri limena ogledalceta, nekoliko kašika, ženske gaće i jedan ćilim i jedna u srebro okovana ikona, i tako predasmo ove svoje trofeje, kad odbacih elitnu diviziju generala Paskaljeva, pa kad stiže pohvala od armiske komande da sam se dobro držao i da je naš bataljon svojim bajonetama u rebra bugarske pozicije odlučio situaci-

jom, a to mi je spaslo glavu, jer da toga nije bilo, odoh ja bogu na račun, nego, ipak, Mačevi, pa nadgrobna beseda onog sudskog votanta, malo remek-djelo, alal mu vera, te sam ispao pred sudom »kao neka vrsta barjaktara iz daleke Rijeke, radnik koji vlastitim rukama zarađuje lebac, porobljeni brat iz porobljene zemlje, koji traži spas u Majci Srbiji, koji se žrtvuje za nacionalne ideale, koji ostavlja svoju kutiju s olovnim slovima, koji prestaje da slaže knjige i uzima pušku da gine za nacionalnu stvar, koji radi kod Frana Supila u *Riječkom novom listu* kao publicista, koji već kao dečak dinamitira mađžarske škole i direkcije, koji je stigao k nama kao grafički stručnjak da se bori za uzvišene ideale Ujedinjenja, kome to nije fraza nego životni poziv, koji svojim ličnim angažmanom spasava važnu stratešku situaciju između Ježevice i Svinjara, kome će ime ostati kod Džami-Hisara upisano zlatnim slovima na spomeniku Pobjede, koji je predložen na odlikovanje najvišim ordenom, pa taj i takav junak da bude suđen kao neprijatelj koji snuje o glavi narodne države, kad je evidentno da je njegov čin nesmotren čin mladog neiskusnog čoveka, entuzijasta, koji ne poznaje vojne zakone, u kome se, spasavajući onog šegrtarnautskog, probudio čisti nagon čovečnosti spram jednoga dečaka kakav je bio i sam kad su ga izbacili iz svih škola i prognali u Glinu kao atentatora i teroristu«, i tako dalje, i tako dalje,

– Je li to tada tamo bilo da si pobio neke ljude, zainteresirao se Kamilo.

– Pa ne znam, zbunio se Joja, pucalo se toga dana podosta, a bilo je i mrtvih,

– Jasno, bila je to bitka, razumijem, dakako, ali danas popodne, tu, u razgovoru, Joja, ti si me zapitao da li sam ja lično nekoga ubio, to jest, naime, da li sam ja lično naredio da se netko strijelja, a ti jesi, da, naime, i ja te pitam, je li to bilo tada kad si preuzeo komandu tamo nad bataljonom?

– Ah, da, ne, ne, to je bilo nekoliko dana potom, već su Bugari bili položili oružje, ulovila patrola neke turske marodere, skitnice, i u njihovim kolima u slami, u jednoj marami, našlo se nekoliko ženskih prstiju sa prstenjem, trojica, ni jedan ne priznaje da je maramica njegova, šta ja znam, naredio sam da se strijeljaju sva trojica, a kriv je bio možda samo jedan, i nije bilo vremena da se filozofira, uostalom, pusto raslo, mahnito stradalo, svaka utrobica o svom grkljanu visi...

„Jedno od onih lica, nacerena maska jednoga od one trojice, tamnorumene, sasvim mrke, čudne, narančastotmaste boje, boje pečene bundeve, više karbonizirana, u jednom jedinom trenutku pozelenjela je pa požutjela kameleonski, kako se čovjeku slila sva

krv u noge kad je čuo da će ga strijeljati, a onaj beznadno mračni, noćni bljesak njegovih očiju, onaj nijemi pogled čovjeka s najdubljeg dna svijesti, kad su ga kundacima gurali da pođu, jer mu se noge nisu dale da krenu sa zemlje, a nestao je pod srebrnim bukovim stablima u sumraku, one blistave noćne oči ugasile su se u crnoj šumi, ali kruže oko Joje od vremena na vrijeme kao crni leptiri, đavo ih odnio, a ono se njegovo žuto, paradentozno zubalo iskesilo konjski, ono nisu bili ljudski zubi nego baš kljove, pa ona bijeda od generala Paskaljeva i njegovih vitezova, Džami-Hisar i profo Trifun, Jovo Žeravica i Haralampije Pijevac, jer možda da baš one crne, neizrecivo tužne oči nisu bile krive, možda da baš oni krvavi prsti u mahrami nisu bili njegovo djelo, sad svejedno, sve bi to zapravo trebalo udariti kundakom i razbiti u paramparčad, svu onu zlikovačku glupost, sve do ovog zbrkanog zuluma u glavi od neprospavane noći", osjetio je Joja kako mu se zamagljuje pogled sivozeleno kao ustrepereno velo paučine, kao da rominja sve gušća siva kiša, i tako je prekrpio oči rukama, nalaktivši se na oba koljena, zanijemio, ali to nije potrajalo dugo, ni dva-tri hipa, i on se vratio sa najdonjih zavijutaka svoga pakla i, trgnuvši se, odmahnuo kao da rukom tjera sve one napasti antipatičnog i ružnog sna.

– Šta je Joja, šta vas muči, nagnuo se stari Emerički očinski spram Joje i intimno ga potapšao po zatiljku, hajde, molim vas, možda da gucnete malo konjaka,

– Ne muči me ništa, hvala, konjak, mislim, bio bi svakako bolji od ovog šampanjca, ne znam, što ljudi nalaze u tom šampanjcu, neka vrsta reskog špricera, zahvalio se Joja Presvetlome, koji mu je veoma spremno natočio Armagnac, eto, zamislio sam se kako je teško izgovoriti ono što čovjek zapravo želi da kaže, da opiše ono što ga zapravo čini čovjekom, kako je od čovjeka do čovjeka neizrecivo daleko, a kakvi su to tek jezivi razmaci između naroda i naroda, i koliko god je to sve slaboumno, ipak je jedno od drugog tako neizrecivo daleko, zapravo mnogo dalje nego što se na prvi pogled čini, i prosto ne znam što bi trebalo poduzeti, da čovjek bude doista natčovjek pa da preskoči sve te ponore, i kako se uopće može govoriti o životu ili o smrti jednoga čovjeka, o tome da li je bio suđen na smrt ili je potpisivao smrtnu osudu, kad se to riječima ne da izraziti, kad su to provalije, tu se na sve strane puši đavolski otrovan dim, jer, eto, govorim vam o pokojnom profesoru Trifunu već punu uru, a ništa, baš pod bogom milim ništa nisam uspio da vam kažem. Predosjećao je svoju smrt. Nije tu prokletu smrt spomenuo ni jednom jedinom riječju, a, ipak, kako je čitavo ono veče govorio o mekanim kalemeždanskim stazama, sa kakvom bolećivom čežnjom? Opraštao se od onog voćnjacima i njivama

obojadisanog reljefa što se tako blago spušta spram Dunava, a Sava tiho teče zapljuskujući stare zidine gradske, odakle puca pogled na ravnicu prijeko na drugoj obali s jablanovima i s topolama, gdje se razlijevaju svijetle vode u nedogled, a vrbe na Dunavu plivaju ispred austrijske karaule kao crne lopte,

– U kasnu noć razgovarali smo o Savi. Pričao sam mu kako je divno roniti u našoj biljurnoj Savi koja nije muljevita ni blatna kao pod Adom Ciganlijom, kako je jedinstveno roniti po dnu savskom i prisluškiivati tajanstvenom šumu one čiste i netaknute alpinske vode kako po dnu valja šljunak, onaj mramorni i bazalni zvuk kamena u zelenoj kopreni vode, koji prati ronioca pod podvodnim perivojima bajera, pa, eto, ni takav lirski motiv jedne jedine rijeke ne umiju ljudi koji na njoj žive da suglase, jer jedno je Sava pod Šmarnom, a drugo pod Podsusedom, a treće opet pod Adom Ciganlijom, to su zapravo tri Save, i tako su »Jedno« – moj profo Trifun, moj Jovo Žeravica ili Krista Tatarđžijeva, a »Drugo« vaše perspektive, Illustrissime, iz hotela »Die Königin von England«, vaši pogledi sa Markova trga, a možda ima moj profo pravo, to je »Zakon milieua«, koji razdvaja ljude, ni Rajna nije jedna Rajna, nego četiri Rajne i sedam Dunava, a, na kraju krajeva, sve je to banalno pitanje civilizacije i ničeg drugog nego samo i isključivo pitanje ove glupe riječi »civilizacija«!

– Pa da, tu smo, tu se slažemo, vidite, tako je, moj Joja, pa baš zato jer se radi o tim zakonima milieua, baš zato smo Mi stigli sada »tamo dolje«, da se sve ono »tamo dolje« europejizira! O, da je Piccolomini kojom srećom ostao tamo dolje kad je stigao do Ŭsküba, onaj proces civilizacije bio bi se razvio normalnim tempom, i danas, vidite, ovog rata ne bi bilo,

– A, to je pak grandiozna istina, bravo, tata, to ti je izvanredno logično, čast, prekinuo je oca ovaj put bez obzira na poštenu namjeru da se večeras idilično sustegne od svake replike, jer mu je prosto prekipjelo te nije mogao da se svlada, i bez obzira na posljedice svoga ispada, Kamilo je produžio s pomalo izazovnim tonom, pa dobro, pitam te, tko smo to »Mi«, kakav smo to »Mi« i što »Mi« to imamo nekoga da civiliziramo, kad sami nismo nikakva civilizacija?

– Poštedi me, molim te, svojih viceva, ogradio se Stari protiv iznenadnog ispada, što znači ovo tvoje »bravo, tata«, das ist ein Beweis der guten Kinderstube, vielleicht, was?

– Unabhängig von der Kinderstube, pitam te tko smo to »Mi«? Nismo to nikakav »Mi«, nego »Oni«, a da su »Oni« ostali da civiliziraju »tamo dolje«, nas ovdje, od te njihove civilizacije, danas

uopće ne bi ni bilo, razumiješ li me, i hvala ti na takvoj civilizaciji kako mi danas civiliziramo one »tamo dolje«, u Gouvernementu!

– A što, kakav sada opet Gouvernement, ozlovoljio se Stari, pa zar je onaj Gouvernement danas »tamo dolje« takva sramota da je samo baš mržnje i prezira dostojan, a ti, moram da ti kažem, oprosti, ali ti doista bolesno reagiraš na sve ovo naše danas!

– Dakako, bolesno, ali da smo mi kao kulturtregeri ostali »tamo dolje«, svi oni »tamo dolje« postali bi ono što smo mi bili i što smo i danas, Kroatenlager, razumiješ li, »Kroat, wo hast du den Halsband gestohlen«, Schillerovi Hrvati, Wallensteinova soldateska!

– Smijem li i ja da kažem nešto, Presvetli, upao je Joja, pikolomini ili nepikolomini, što kažu Česi »šrecko eno«, ono što se kao Beč izbečilo ispred Turaka i kako se nije dalo, to je bečka slava, čast, premda je tamo pod bečkim zidinama poginulo našeg svijeta više nego njihovog, a nešto su i Poljaci zazveketali svojom sabljom tamo, a znate li, Presvetli, tko će ući u Beč još u ovome ratu, a ne će biti nikakvog Sobieskog da ga izvuče, naša raja, da, da, naša balkanska raja, to je, vidite, historijska budućnost Beča,

– Na, also, ich muss schon sagen, dass ich von der ganzen Geschichte kein einziges Wort verstehe, pa kad si već barjaktar te svoje raje, pa kad su te već imenovali nekakvim srpskim vitezom Marije Terezije, i kaj ja znam čim još, pa zakaj su te, za ljubav božju, onda hteli obesiti, to ne razmem, dragec?

– Das ist eine lange Geschichte, to je jedna duga, duga, dosadna priča, Presvetli,

– Priča ovamo ili onamo, rekao mi je Kamilo da si suđen »tamo dolje« po njihovom ratnom sudu na osam godina tamnice, pa dolaziš, čovječe, iz Požarevca, koliko si tamo ležao?

– Bio sam najprije u Nišu, pa u Skoplju, pa opet u Nišu, pa sad na kraju u Požarevcu, od konca augusta Trinaeste, pune dvije godine i dva mjeseca, svega dvadeset i šest mjeseci,

– Ali zašto, pitam te, za Boga miloga, zašto, dijete, pa ako si se pokazao kao hrabar srpski vojnik i ako i danas vjeruješ da će Srbi osvojiti Beč, und ich muss schon gestehen, dass ich das wirklich sehr geistreich finde, no, dakle, dobro, ali ipak preporučio bih ti da te svoje strateške planove sačuvaš za svoju vlastitu potrebu, samo nikako ne mogu pojmiti zašto su te zbog tvoje austrofobije osudili na smrt?

– Ni za što, uzme li se pravo, ni za što, a, opet, dakako, ne bi se moglo reći da nije bilo onog nečeg što se zove juridički supstrat, pogotovo, uzme li se u obzir da je sve ono bilo u ratu, na ratnom području, po ratnim zakonima, a zapravo sitnica, Bugari su polo-

žili oružje, kapitulirali, mene su otkomandovali natrag na rad u štampariju u »strogo pov.« grafičko odjeljenje Glavne komande, i tamo sam sakrio jednog slagarskog šegrta, malog Arnautina, htjeli su da ga hapse, jer da je minirao zgradu gimnazije gdje je radilo operativno odjeljenje Generalštaba, ma nije on sam minirao ništa, nego se družio s nekim drugim šegrtima, pa kako je dečku bila glava u torbi, sakrio sam ga u svojoj sobi, u ormaru, uhvaćen in flagranti, predveden pred sud, maloga su strijeljali, moju stanodavku, jednu rođenu Francuskinju, udovicu jednog Makedonca, objesili, a mene sudili na osam godina, a da se nije tamo našao, kao što sam već spomenuo, onaj beogradski advokat, rezervni artiljerijski kapetan, votant ratnog suda, koji je jedini glasao protiv smrtne osude, bio bih matematski sigurno obrao bostan. Nego, eto, Deus ex machina, gospodin čovjek, svijetloplave kose, blistavih modrih očiju, kažem, anđeo u paklu, prosto, vrhunaravno biće, govorio je sve što bih bio i sam rekao u svoju obranu, ne onako patetično ne tako sugestivno, jedini čovjek među onim sucima, predsjedavajući onog tribunala, potpukovnik, imao je ovratnik tamnoljubičaste boje od baršuna i nekakvu plehnatu zvečku od ordena oko vrata, pa kako se nagnuo nad spis da bi pročitao ponovo neke otežavajuće okolnosti iz optužnice, ona mu se plehnata zvečka pod podbratkom klatila kao pasja marka, i tako izvukoh sretno samo osam godina, a to mi je moj spasitelj i priznao poslije suđenja, kad su me stavljali u okove, da me utješi, »glavno je – da je ostala glava, a on će nastojati da se stvar kao pravno izuzetan slučaj, jer se radi o austriskom državljaninu, a što je važno, o borcu, o dobrovoljcu, i tako dalje, još jedamput pretrese pred nekim višim forumom, kad se prilike srede«,

– A ne znaš da li je nešto i poduzeo?

– Ne znam a ako je i poduzeo, zapelo je u fijokama, a, zatim, sručio se onaj kijamet, vrlo važno,

– A sad ne znaš ni kako se zove taj čovjek, zainteresirao se Kamilo,

– Mislim Gruić,

– Kako Gruić, da nije Gruić Mihailović,

– Ne znam, Gruić, svakako, otac mu je bio ministar u jednom od kabineta obrenovičevskih, objesili su ga madžarski husari usred Koviljače, septembra 1914, to sam čuo u niškom zatvoru od jednog očevica,

– Kako u niškom zatvoru, iznenadio se Emerički, pa veliš da si bio u Požarevcu?

– Bio sam kojekuda, vratili su nas u Požarevac tek početkom ove godine, kad je Švaba ispraznio Beograd, jer poslije novem-

barske ofenzive čitav je srbijanski sjever bio evakuisan, a ja sam onda radio u državnoj štampariji u Nišu kao kažnjenik, a i u novinama je bilo da su Madžari ministra Gruića objesili nasred Koviljače,

– Pa za Boga miloga, da to nije moj Stevča, uznemirio se stari Emerički i skoćio, pa, kao da će izgubiti svijest, klonuo u naslonjač i ostao zabezeknut, a onda je mehanički stao ponavljati mrmljajući, ta zaboga milog, Kamilo, dragi, pa to je naš Stevča, živ i zdrav, o, Bože jedini, zapela mu je fraza, prohujao je kroz njegovo pamćenje grdan fijuk opasne vjetrine iz davnih bečkih dana, „kako se samo zvala ona njihova djevica iz Ottakringa, njeno prezime”, ispitujući se – à part, „kako se samo zvala, kao onaj agrarnerski gumiradler, ah, da, Hohnjec, a kako joj je bilo ime, Adela, ne, to je šnajderica sa Schottentora, Liselota, Ema, ne, ne, Ema nije, Erika, nije ni Erika, Stevča je krenuo u Srbiju Sedamdesetišeste da ratuje »tamo dolje«, a Fräulein Mizzi, pa da, Anna Maria, priklonila se kao rastužena raspuštenica Presvetlome, a sada su, eto, Stevču objesili madžarski husari”, pa dobro, pa to je, uzme li se pravo, madžarska svinjarija prvoga reda, kako su samo smjeli vješati takvog prominenta, ministra, ispravnog građanina, gospodina, o, Bože ti moj dragi, jedini, pa gdje mi to živimo, uznemirio se čovjek i svilenom maramicom počeo da otire oznojeno čelo, oči, podbradak, da uzdiše i da tako s rupčićem na usnama klone u naslonjač, bespomoćno kolutajući pogledom kao da traži sućut za ovu svoju zapravo nezavidnu situaciju u kojoj se našao pod vješalima svoga Stevče, koji je bio gost pod krovom Emeričkih na Ladanju, još za života staroga Kalmana, a tog njegovog Stevču, s kojim je sanjario o narodnom jedinstvu, objesili su Madžari, pa kako se to moglo desiti i šta je već mogao da skrivi, kada je bio čovjek razuman, kada je uvijek gledao u oči činjenicama, pa zaboga, Kamilo, Stevča je tu bio kod nas na objedu, kako je to moguće, čovjek je bio naš izraziti simpatizer,

– Dobro, tata, primiri se, molim te, nije tu sada važna nikakva ljudska logika, to je logika Mstg, pristupio je Kamilo ocu da mu natoči čašu Roederera, ali je ovaj grickajući maramicu otklonio šampanjac, ne poimajući nikako da su njegovog Stevču objesili Madžari.

– Pa kakav je to prokleti Ratni zakon, kad se vješa nevin i neporočan čovjek, gospodin, ispravan građanin, da, upravo naš simpatizer, pobunio se Emerički ponovo, vidljivo usplahiren, toliko te mu je cigareta, kad je htio da je pripali, iskliznula iz ustreperenih prstiju i pala, i on tek što se nije prevrnuo iz naslonjača kad je htio da je podigne sa parketa, potresen i još uvijek ne snalazeći se od šoka.

– Pa vidiš, priskočio je Kamilo da ga pridigne, pa vidiš da je upravo to ova generalska logika, po kojoj se svijet »tamo dolje« – civilizira, to je Mstg-flajšmašina, melje kobasice od ljudskog mesa, to je ova klaonica u kojoj živimo, sve je to Mstg i samo Mstg,

– A da ovo možda ipak nije kriva vijest, prepustio se Stari tračku nade, kao da je Jojina informacija lišena istine, glasine u ratu obično su tatarske, u strahu su velike oči, pa zar je to baš zaista sigurno da je to bio ministar Gruić, obratio se ponovo Joji s prizvukom turobne rezignacije, jer ako se to zaista dogodilo u Koviljači, to bi, nažalost, mogla ipak biti istina, Stevča je živio u Koviljači, tamo je imao kuću,

– Pa kažem vam, bilo je štampano da je obješen u Koviljači, sjećam se precizno, tako je to javio i jedan kurir ministra policije, ministar Gruić, vješan u Koviljači, a ja sam to povezao da je to otac moga advokata i da se radi baš o ocu moga advokata, da, da, nema sumnje, to je bio ministar Gruić, otac moga advokata, čovjeka koji mi je spasio glavu, ne znam hoću li ikad imati prilike da ga sretnem, ali, desilo se ma što, ja mu svakako dugujem glavu, glavu za glavu, i vratio bih mu je bez razmišljanja, smjesta!

„Stevča bio je na objedu, ovdje u Jurjevskoj, a Joja vratio bi svoju glavu njegovom sinu, glavu za glavu, i to bez razmišljanja, a kada je ministar Gruić sjedio ovdje na objedu, u ovoj istoj sobi, kod onog tamo stola, stigao je telegram da je Jolanda pala s konja, stigao je telegram s potpisom Jenőkea Kamrátha, da je Jolanda mrtva, a mađžarski husari objesili su ministra Gruića usred Koviljače, možda ga je objesila baš njegova Sedamnaesta, ungarisch-weisskirchenska, a da je Kamilo bio s njima, možda bi i on, kao komandant eskadrona, ministra Stevču Mihajlovića Gruića bio isto tako objesio, kao i nadame Maciejowsku što su objesili drugi neki komandanti eskadrona, pa i Joja je pobio one marodere, a njegove hajduke pobio je opet onaj Urošević, na vjetru pjevaju zvona, Hristos se rodi, Gloria in excelsis, Pax hominibus bonae voluntatis”, da se otme tmurnim mislima ustao je Kamilo i, natočivši čašu konjaka, iskapio je, pa natočio još jednu i tu je ispio na dušak, a onda se obratio Joji, »hoće li i Joja, hoće«, i tako je natočio i Joji prvu, pa drugu.

Nastade tišina. Iz daljine, na talasu vihora bas svečane grmljavine Svetoga Stjepana, kralja mađžarskoga, sa Svetim Markom mletačkim i Svetom Katarinom aleksandrijskom, i Svetim Ćirilom i Metodijem, blagim prorocima jedinstva naših Crkvi, i Svetim Franjom Asiškim, i Svetim Ivanom Krstiteljem novoveškim, čitav orkestar zvonova ispunio je dvoranu svečanom simfonijskom in-

strumentacijom betlehemske vigilije, a beznadno mračno nebo ljudskog nokturna rasparala je svojom meteorskom magijom betlehemska zvijezda blistajući odonda pune dvije tisuće godina kao jedina svjetlost, a da u njeno poslanstvo već dvije tisuće godina ne vjeruje ni živa duša . . .

U hipnozi višeg, nadljudskog imperativa, kao nadahnut, ustao je stari gospodin Emerički i, prekrživši se patetično, s očitom namjerom da se vidi kako se krsti pokajnički, skrušeno, pognute glave, on se zaputio polaganim koracima do božićnog drvca, kresnuo tamo žigicom i zapalio jednu svjećicu na jednoj od najdonjih, zlatnim girlandama i staklenim lopticama okićenih grana, što se nadvila iznad dekorativnog betlehenskog Knigge-ansambla generalice Amande, a zatim, vraćajući se isto tako dostojanstveno, ugasio je usput svjetlost starog venecijanskog svijećnjaka.

U polutmini titrave svjetlosti one jedne jedine uboge svjećice ostao je usred sobe pognut, u nijemoj molitvi, a to je potrajalo beskonačno mučno i enervantno dugo.

– Dozvolite, Presvetli, da ugasim onu svijeću iz liturgijskih obzira, jer Sveta Matera Crkva na dan Rođenja Spasiteljeva ne posvećuje svoje misli Smrti ni Pokojnicima, i, zapalivši luster odlučno, kao čovjek koji ne priznaje nikakvog kompromisa, Joja je skočio do one svjećice i udahnulo je demonstrativno, a ona se zadimila dugim plavim pramenom povijajući se vodoravno po parketima kao dim posmrtnog kandila nad mogilom.

– Jedini ljudi kojima se može priznati da su dostojni tog imena, to su oni koji su slučajno preživjeli svoju vlastitu smrtnu osudu, jer su oni jedini koji imaju toliko fantazije da mogu da zamisle što znači biti strijeljan ili vješan, pa mi dopustite, gospodo Emerički, bili šokirani ili ne, da u ime čitave legije ovih kandidata smrti izjavim, da se ovo današnje kriminalno ludilo ne može izliječiti nikakvim molitvama nego samo kundakom i dinamitom.

Sjenka obješenog ministra Stevče prikazala se kod ove sablasne ponočke kao duh kakvi se javljaju na daskama staromodnih igrokaza, pa se Joja zahvalio na pozivu da večera, »jer je još od južine sit kao tovljena guska, te ne bi nažalost mogao ni da primiriše ni jednu od ovih divnih napasti koje je servirala mala Suzana«, a zatim se i Presvetli pod Jojinom sugestijom oprostio sav pokunjnjen, »da je vrijeme rastanku, a bit će još, hvala Bogu, za ova dvatridana zgodne prilike da se porazgovore do mile volje, možda ipak o radosnijim stvarima«.

U salonu presvetle Hortenzije gdje je gosta čekala rasporemljena Kamilova postelja, sav razigran konjakom, bodar i živahno ras-pričan, Joja nije pokazao ni najmanje namjere da prekine razgo-vor i tako su produžili, a to je potrajalo sve do u sitne sate, pa se ura bila primakla već i drugoj polovini treće kad je konačno pri-stao da legne.

Pod neposrednim utiskom nejasne, u svakom pogledu protuslov-ne pojave Presvetloga, dirnut neočekivano velikodušnim prijemom, a istodobno zbunjen naglašenom, socijalno tupom otmjenošću, kao da njuška za nekim kompromitantnim tragom, Joja je počeo gnja-viti Kamila, dosađujući nametljivo, »što Stari zapravo radi, čime se on to bavi, dobro, dobro, sve je to veoma dirljivo što deklamira, ali kakvu dužnost on to trenutačno vrši, da li je politički angaži-ran po svome uvjerenju ili se samo pretvara kao da zaista i misli ono što govori, igra li šeret-budalu ili je tako plitak te vjeruje da će svojim benavim prenemaganjem izazvati neki dirljivi dojam o svojoj nevinosti, da li je to samo neka vrsta prevejane glume da se razgovor ne bi uputio opasno povjerljivim smjerom spram nekih neuralgičnih pitanja ili je samo najispraznije brbljanje, trla baba lan, no, dobro, a što se ti meni posprdnno smješkaš, šta je to tebi toliko glupo«, prekinuo se Joja razdraženo u pola rečenice.

– Imam osjećaj da ti odgovaram s optuženičke klupe, nešto smo ti pod ovim krovom svi temeljito, čini se, sumnjivi, jer to nije samo formalno ispitivanje, smijem li primijetiti, to je istraga sa prizvukom optužbe, neka vrsta jakobinskog requisitoirea, Anno Domini ante Glinam . . .

– Pusti ti sada Glinu, nego ozbiljno, Milčo, zanima me, poštenja mi, taj tvoj Stari nije mi jasan, na poštenu riječ, jer ako njegov sladunjavi, da, moglo bi se reći, ljigavi način nije samo rutiner-ska igra, nego zaista znak nekog umiljatog, mislim, koncilijantnog karaktera, kako, do vraga, da se bavi skandaloznim svinjarijama i kako to da se ovakav kakav jeste, ako zaista ne glumi, daje uopće upotrebljavati za razne, priznat ćeš ipak, nadasve sumnjive po-slove?

Da drži plaidoyer o čovjeku s kojim vodi uzbudljivi dijalog na tu istu temu još od Hungaricuma, ispalo bi izvještačeno, jer ni-kakva, pak ni najoštromnija Jojina izvjedljivost nije u stanju od-gonetati sakriveni smisao svih ovih, na prvi pogled, isprepletenih i zbrkanih političkih protuslovlja, koja uprkos prividnoj protivu-rječnosti vuku svoj korijen ipak iz istinitog uvjerenja da se ova traljava politika s Madžarima vodi u okviru takozvanih pozitivnih zakona, kao jedina moguća stvarna politika u obrani narodnih prava. Da se prikloni Jojinoj izazovno negativnoj ocjeni očeve lič-

nosti, da bez odgovora prešuti uvredljivu osvadu kako mu je otac pretvorljivi lažac, koji samo glumi naivčinu, a zapravo da nije ništa drugo nego manjkavi i podmitljivi značaj, to se Kamilu pričinilo da je s njegovom intimnom predodžbom o ocu nepodudarno, jer koliko god prividnost igra i u ovom slučaju negativnu ulogu, Stari, u okviru svojih pogleda na svijet, svojih fetiša i svojih nepogrešivih načela, djeluje po svom dubokom uvjerenju kao ispravan građanin, a, osim toga, Kamilu tokom ovih dugogodišnjih rasprava nikada, ni jedan jedini put, nije palo na pamet, da bi taj čovjek mogao da bude nepošten!

„Joja uživa u bombastu! Takav je već bio na početku – sijeci glavu Mariji Antoaneti, šta te briga, frk! Stari je možda i suviše staromodno odgojen, to je neosporno, tipičan produkt određene sredine, klasičan primjerak konzervativnog ambijenta potkraj Devedesetih godina, možda čak i iz ranijeg predurbarijalnog perioda, to da, ali da se iza njegove krinke krije prepređena ličnost, nitkov, koji dok jedno radi – drugo govori – treće snuje, ne, ne, to ne, jer ovaj činovnik dao je i suviše mnogo dokaza svog liberalizma, a da bi, što se tiče karaktera, mogao postati motivom bilo kakvog sumnjičenja, barem što se Kamila tiče, nije mu poznata ni jedna, pa ni najneznačajnija sitnica na temelju koje bi se moglo zaključiti bilo što protivno, a bivalo je da se izložio za pravednu stvar do posljednje konzekvencije, premda se takav stav nije podudarao s njegovim interesima.”

– Momče se nešto hamletski duboko zamislilo, prekinuo je Joja tišinu, pa čuj me, ako ti se đavo dohvatio skuta, a ti otkini skut, bojiš li se da će te zavesti, mi možemo prekinuti, ako ti se ne da odgovarati?

– Ne da mi se, dakako, glupo je o bilo čemu govoriti apodiktički uz potpuno nepoznavanje fakata, a u ovom slučaju naročito! Hoćeš li da čovjek koji je učio Bluntschlija, Jellineka, Zachariju, Lubbocka i Spencera, koji je imao ambiciju da se posveti komparativnom pravu, takav čovjek mjesto svog Pester Lloydja da čita tvoga Sorela, i to još s oduševljenjem, što? Sjajno! Da se kojom srećom rodio kao Englez, bio bi kao toryjevac ili kao whigovac, svejedno, solidno društveno angažiran, sudac, parlamentarac, ministar ili advokat čistih ruku, a evo, kod nas, na što je spao, na ulogu hrvatskog regnikolarca, nolens volens, a njegovi šefovi nemaju nikog inteligentnijeg kome bi podijelili tu rolu, jer je diskretan, lojalan, jer nije srebroljubac,

– Dobro, čast njegovim činovničkim krepostima, ali, oprost, zar je on doista tako bedast te ne čuje kako zvono zvoni svim njegovim

pozitivnim zakonima, kada toliko naglašava da treba činjenicama gledati u oči, nego odgovori ti meni, ako hoćeš, čime se on momentano bavi?

„Ovaj sluša i čuje samo sebe, rođeni političar”, pomislio je Kamilo promatrajući Joju sa potajnom zavišću kako siječe lijevo i desno kao sabljom, „a trebalo bi mu objasniti kako je Stari legitimist, i ako zvono zvoni svemu što on zove zakonitim stanjem, a Stari poštuje zakone, jer ih smatra jedinim garantom civilizacije, onda je logično da strepi pred onim nečim što on zove – horror vacui”, i tako je poslije dugog kolebanja riskirao da izjavi svome partneru odrješito da nema pravo.

– Nemaš pravo,

– A kako do vraga da nemam pravo, kada je evidentno,

– Ne, nemaš pravo, kažem ti, i ništa nije evidentno, čuješ li me, ponavljam ti, nemaš pravo, usprotivio se Kamilo neopozivo, ti stavljaš moralni lik čovjeka pod upitnik, a ne ćeš da čuješ šta ti se govori, da, tako je kao što ti kažem, nemaš pravo! Da zvono zvoni, to, danas, mislim, nije teško čuti, to čuju danas već i nerazmjerno teži gluhači, nego što je on, ali on strahuje pred neminovnom formulom: malheur au vaincu, i to je zbog čega ga hvata strava, jer se boji da tu ne postoji, nažalost, nikakav dobar izlaz,

– Jeste, ali vidiš, baš ovaj – vae victis trebao bi da mu razbistri pamet, to je barem alfa sveukupne naše politike! Čeka maca na potoku vrapca, ha, ha, i to mi je mudrost svoje vrste, boji se čovo – ode glava, ode i uzglavlje, što, a ti ga nisi uspio urazumiti?

– Gle, molim te, a koga si ti to do danas uspio, i to je inteligentno, kao da se ti odnosi mogu rješavati urazumljivanjem, no bez obzira na urazumljivanje ili neurazumljivanje, ponavljam ti, i to s akcentom, nemaš prava da ga smatraš moralno dubioznim tipom,

– Pa rekao sam ti da prekinemo, ako ti je to neugodno,

– Nije mi ništa neugodno, zašto bi mi i bilo, nego bih ja tebe nešto zapitao, dragi, jesi li bio izjavio da te gone kao zvjerku, da si nitko i ništa, da si politički sumnjivo lice, stjenica koju može svatko zgnječiti?

– Da, pak što?

– Pak ništa, pak si putujući ovamo imao dovoljno prilike i vremena da središ svoje misli! Pitam ja tebe, kako si mogao riskirati da se pojaviš pred njegovim licem i šta li mu sve nisi izgovorio večeras, a da ti uopće nije palo ni na pamet da time nešto stavljaš na kocku? Je li te primio ženerozno? Nije li ti se razveselio kao izgubljenom sinu? Da ili ne? A pitam te, zašto bi on bio to sve odglumio ako nije iz čista srca, i zašto da te primi kao gosta, samo zato, jer mu

je sin prije deset godina sjedio s nekim sumnjivcem u školskoj klupi? Zašto da riskira da se sutra pročuje da prima u svojoj kući srbijanskoga građanina, i to još robijaša i komitu, i to baš on, i to još usred rata?

– U redu, otresao se Joja kao od iznenadnog pljuska, peccavi, Domine, imaš pravo, pa dobro, kao da nisam rekao ni riječi, povlačim sve, pa jeste, nisam na to mislio, ali koliko sam mogao razabrati iz razgovora, on nije više na čelu Prezidijala?

– Ne, nije, ogradio se mrzovoljasto Kamilo, nije više, a ti, kad ti se neka tema ne sviđa, spužvom prek, što, račun je prebrisan, bilo pa nije,

– Pa dobro, bubnuo sam, pardon, nemam ti ja vremena za psihanalitičke trikove, dragi, no, dobro, nisam tako mislio, ponavljam, molim pardon, a zašto je oslobođen te dužnosti, kad i sam kažeš da će onima u Pešti teško biti da nađu sposobnije lice?

– Bio je predviđen da preuzme lisnicu hrvatskog ministarstva u Pešti, i to u ratu, to je odbio, jedno vrijeme htjeli su da ga postave za Bana, to je otpalo, sada računaju s njim da ga pošalju u Beč, u dvorsku kancelariju, in rebus Sclavorum Meridionalium, Beču još uvijek lebdi pred očima nekakva trijalistička varijanta, trenutačno on vrši funkciju koordinatora između kabineta madžarskog ministra predsjednika i saborske većine, to jest predsjedništva Hrvatsko-srpske Koalicije,

– Dobro, a da li je septembra 1914 u Srijemu bio i tamo koalicijski koordinator, a to se nekako baš podudara sa datumom kad su ono Madžari usred Koviljače objesili onog ministra, oca mog advokata, za kojim je tako larmoyantno prolio nekoliko krokodilskih suzica?

– Čini se da ti to sve bolje znaš nego ja, pa što me onda ispituješ? Uopće: kakva je to tvoja metoda? Tebi je poznato da su ona vješala u Koviljači u neposrednoj vezi sa srijemskim boravkom Staroga, pak se zatim propitkuješ, kao da pojma nemaš, da li je bio koordinator u Srijemu kad su onoga u Koviljači objesili? Između redaka ti kao da pretpostavljaš, ti kao da ne znaš, ti samo ispituješ, da li se sve ono u Koviljači eventualno ipak tako desilo da je čovjek objesio svoga prijatelja, a desilo se, vidiš, upravo obratno! Koviljača, uostalom, nije u Srijemu, a ja o svemu tome nemam pojma, septembra 1914, krepavao sam između života i smrti, a interesira me tko je taj koji te je tako perfidno obavijestio o srijemskoj aferi?

– E, pa sad valjda nisam pao s onoga svijeta u ovaj džumbus, o perfidiji nema govora, to je opće poznata stvar,

– Čini se da baš nije egzaktno poznata, a uostalom nije to nikakva tajna, poslali su ga da vrati civilnu vlast poslije upada srbijanskih četa, delikatan zadatak, naći se na terenu gdje austrijski generali prijekim sudom uspostavljaju status quo ante, i baš obratno, eksponira se protiv generaliteta, à outrance! Svojom pomenorijom na ruke Ministra Predsjednika kompromitirao se definitivno, tu je, moram priznati, pokazao priličnu dozu civilne hrabrosti! Tako je zatrovao svoj odnos sa AOK, skinuše ga telegrafski, drastično, exempli causa, a sada, na poslu savjetodavnog koordinatora, drži ga Tisza lično protiv izrazite volje Beča, jer i Tisza ima svoje privatne račune sa bečkim Generalitetom,

– Znači, on sada drži Koaliciju u mađžarskom hapsu za Tiszin račun?

– E, pa sad, vidi se, čovječe, pišeš novele, beletristički može se i ovako, »u hapsu«, u hapsu, dakako, ni manje ni više nego što taj haps traje kao normalno stanje već četrdesetak godina, a kad me pitaš, ne prekidaj me, čovjek se i danas bori rukama i nogama protiv Generaliteta, i to, valja priznati, kuražno i pametno! Generalitet nastoji likvidirati »ustavnost«, Generalitet hoće da ukine normalno funkcioniranje civilne vlasti na teritoriju Banovine, da zavede svoju diktaturu! Generalitet želi da to provede po svaku cijenu već evo drugu godinu, Beč, čini se, hoće da izuzme Hrvatsku ispod mađžarske jurisdikcije i da je stavi pod generalski ex-lex, da bi dobio slobodne ruke »für die eventuelle Lösung der südslavischen Frage« ...

– He, he, a Mađžar Pišta Beču ne da ništa, što, to je duhovito, čuva Tisza Hrvatsku kao Crvenkapicu od bečkog vuka, oj, oj,

– Tebi je to duhovito, bilo ili ne, ova zakulisna igra traje, to je nedostojno, da, ako hoćeš, sramotno natezanje, izvan sumnje, ali takva se politika momentano vodi između AOK i Pešte, a tu Koalicija, sprečavajući stvaranje bečkog fait accompli, igra relativno važnu ulogu,

– Znači, Koalicija glasa grofu Tiszi ratne predračune, Koalicija potpisuje grofu Tiszi njegove političke manifeste, kojima nas gospodin grof kompromitira pred čitavim svijetom, Koalicija lojalno kušuje nad izricanjem naše političke smrtne osude, a to se zove »čuvanje hrvatske ustavnosti«, time se brane građanske slobode Trojedne Kraljevine? Je li tako? Znači: saborski status quo kao dokaz podaničke lojalnosti, u tom slučaju, gospodo, možete računati na mađžarski protektorat, ne ćemo vas predati bečkom Generalitetu da vas trijalistički objesi, sjajno, a objesit ćemo vas mi sami kad završi ovaj rat našom pobjedom, pa kažem, duhovito ...

– Ti govoriš sa mnom kao da sam ja protagonist ove politike, i ponavljam ti, da nisi tek stigao, odbrusio bih ti već, čovječe, dosađuješ mi tim svojim viclanjem, i, uopće, šta znači ovo tvoje, nadašve jeftino, da, upravo demagoško licitiranje? Pitao si me šta radi Stari, a ja ti odgovaram šta radi, a da bi Generalitet kod nas, u Hrvatskoj, da uzme vlast, počeo vješati lijevo i desno, o tome ne treba sumnjati!

-- Kao da mnogopoštovani Generalitet ne vješa u Hrvatskoj i izvan Hrvatske lijevo i desno već dvije pune godine? Pitam te, zar ne bi bilo logičnije i jasnije da se pred čitavim svijetom pokaže kako ovaj Generalitet vješa i strijelja svoje vlastite građane, nego da se sve to kamuflira nekakvom pseudoustavnošću, sprdačinom od bilo kakvog konstitucionalizma, a samo zato da bi nekoliko prdonja sačuvalo svoju peštansku stipendiju! To, što danas ove koalicijske svinje tjeraju, to je skandal nad skandalima i trebalo bi ih postrjeljati sve kao pseta, bez izuzetka!

– Stopostotni bombast! Tko koga da strijelja? U ime čega? Ti ne čuješ sebe, pitam te kome to prijetiš, pa koji ti je đavo, ili zar misliš da ja odobravam tu politiku? U redu, bit ću i ja logičan ako baš želiš! Lako je sve neodgovorno negirati, a priori sve, a vidiš, da sam ja danas u poziciji da odgovaram za ljudske živote, vrlo je vjerojatno da bih se priklonio ovoj politici »manjeg zla«, jer je ona doista to, a smatraš li da je ta politika koju Stari brani inkompatibilna s nekim tvojim principima, zašto si htio da mu poljubiš ruku, jer da je bio u Šrijemu septembra 1914 i da je koordinator ove svinjske politike, to si znao, s time si doputovao, da, da, tako je to, dragi moj, sve to nema repa ni glave! Da li si me pitao čime se čovjek bavi? Pitao si me, a meni, molim te, nemoj otkrivati nikakve perspektive, hvala ti, nisam slijep, oprost, sve što lupetaš nema rezona!

– Glup sam, istina, priznajem, šta ja znam, zvrnda neka čudna čigra u mojoj glavi, istina je, »ad evitanda mala maiora«, stara bolest Hrvatskoga Sabora, ne bolujemo od nje prvi put, u redu, može se tretirati ovako ili onako, a ja pretjerujem, priznajem, to su nervi, pa mora neki đavo i mene da razumije, eto, dvadeset i sedam mjeseci gone me kao šakala, režim, ne znam ni sam ni protiv koga ni zašto, glupo, oprost, trgnuo se da se svlada i skočio do kreveta da spavaćicom otare vlažne oči, šta ja znam, na kraju sam snage . . .

– Idi, čovječe, lezi, ispavaj se, premoren si, otpratio je Kamilo Joju do postelje da mu pomogne da skine pantalone, da razveže kravatu, da svuče cipele, i Joja, još uvijek u suzama, sagnuo se spram Kamila, da bi ga poljubio, i tako ga je odjednom obuhvatio

oko pasa kao djevojku, iznenađen i sam vitkošću ovog fragilnog stasa toliko te mu se Kamilo sav stanjio među prstima kao kakav u dimu sasušeni snopić od rebara, no, hvala bogu, a koji ti je đavo bio da si se dao tako idiotski izmasakrirati od ovih majmuna, pa, sada, dobro, ali vidiš, kako do vruga da ne vidiš, vodila se spram tih zlikovaca politika ne znam kakva, nema druge, treba ih dotući!

Kod kamina, licem okrenut spram tamnobakrenog odsjaja vatre, odbacio je Kamilo svoju cigaretu u zapretani žar jedne klade u posljednjim uzdasima dogorijevanja, a preko tamnomodro ustreperenih nabora od iskričavih plamičaka liznuo je ognjeni jezik planule cigarete okomito u vis i, uzvijugavši se do vrhunca, raspilnuo se nijemo te je tako izgledalo kao da se ona plavičasta koprena, otkinuvši se jednim jedinim trzajem, otela ovom požaru u kaminu i vragoljasto nestala. Majmunskom brzinom svukao se Joja, pa kad se Kamilo okrenuo, našao ga gdje već leži pod toplim, vatiranim poplunom, a njegova kao čumur crna brada odudarala je od žute svile popluna đavolski veselo, kao da se pod gustom svilom sakrio nasmijani rutavi faun.

– Dvadeset i sedam mjeseci nisam osjetio pod tabanima čistoga platna, ti boga, pa to je gospodstvo, nema kneza brez peneza, kako god mi okrenuli ovu kvadraturu kruga, nego dodi, bogati, Kamilo, sjedni mi tu, gledaj, budi zlatan, da se porazgovorimo još malo, pa nismo jedan drugome rekli još ni jednu jedinu pametnu riječ, sve ovako na preskok, same gluposti, budi zlatan i tebe su, majke mi, izmlatili kao psa, siročće moje, a šta si se do vruga dao, barem si ti imao prilike da kidneš?

– Stigne čovjek jednoga dana na kraj puta, a kamo da kidne, zašto?

– Kamo, pa u Dansku, na primjer, u Švedsku, u Lichtenstein, u Asconu, e, baš bih se ja bio dao na tvome mjestu zgaziti od ovih dripaca, sjeo bih bio na voz, pa baj-baj, gospodo, evo vam dugi nos,

– Baj-baj, lijepe su to riječi, ali je najteže otputovati iz sebe, a to je ono što ja ne znam,

– Taedium vitae, čamotinja, ça oui, ça je comprends, post coitum interruptum – omne animal triste, vijala se vrana, pa na govno pala...

– Grub si, kao opanak, ne razumijem kako uživaš uvijek iznova da budeš vulgaran ispod svakog nivoa,

– Za ovu zatelebaniju jedini lijek je grubost, razumiješ li me, tko je od ljubavi nagorio, bracane moj, smrdi po strini, svaki Petrarca je neka vrsta hipohondra, nervno poremećenje, klinički slu-

čaj, pacijenta treba liječiti hladnim tuševima pa i batinama, imao sam već posla s takvim kuburantima, pa ni ja nisam ovoj mačjoj derači znao dati nogom, teoretski, dakako, i ja sam nadasve mudar, nije da nisam bio svijestan da sam pijan, u emfazi, dakako, slijepa uzbuna krvi rađa sumrak pameti, smrt i ljubav, kažu da je to neka vrsta melanža, a bit će da je nekako tako, pasja tužaljka u noći, proživio sam ja to još kao deran, ne poimajući ama baš ništa, balavac, jednog mog slagarskog kalfu na Rijeci ostavila njegova šjora, neka šapljuša namiguša, bog budi s nama, pa pobjegla s jednim mađžarskim glumcem, i šta sam ja tada imao pojma što znači ako te žena ostavila, a onaj moj kalfa prosto odrvenio, nesposoban da se otme kobnoj pomisli da mu je žena nabila rogove, pa ne samo rogove, nego ga još i osramoti i ostavi kao da je impotentan, i tako mene uze da mu budem elefant, i tako sam postao njegova Trajanova jama, svojim ljubavnim mukama gnjavio me čitave noći, a uzeo me k sebi na stan, jer se panično bojao samoće... Kod svih ovih trokutnih bedastoća uvijek se pomalo radi, budimo ljudi, i priznajmo, o impotenciji jednoga partnera, pa i žene su, često, impotentne, ženska pamet, mačji moždani, dakle, baba ga ostavila, bože moj, nije bio dobar džokej, preselila se kod svog mađžarskog glumca, stanovala glumčina na Korzu, stan s balkonom, staklena balkonska vrata otvorena, balustrada osvijetljena svjetiljkom iz sobe, intimne, tople, a onaj moj mulac probdio bi pod balkonom čitavu kišnu jesen, zureći u ona staklena balkonska vrata dok se ne bi ugasila svjetiljka, sve očekujući da se madame jednoga dana vrati ostavljena od svog kavaljera, što se kasnije i desilo, i šta je uradio, vole božji, popio solnu kiselinu, ispumpali mu drobinu, upropastio probavnu mašineriju, gladovao kao rekonvalescent od barenog krompira i kiselog mlijeka, karbonizirao se do mumije, pravi slijepi mačak kog su izvukli iz vapnenice, znam tu pjesmu napamet, ženska muka, vražja napast, ustrijeliti se, otrovati se, stezanje dušnika, crijeva, prislušivati sentimentalno klaviru kroz stijenu iz daljine, očekivati da Dulcineja stigne, a Dulcineje nema, ludujemo sa dna vlastitog groba, i što, moj Kamilo, otputovasmo u rat uvjereni da nam je to jedini lijek, tamo vani, u jami, u kiši granata, tamo ćemo oprati vlastitom krvlju našu sramotu, a što se desilo, vratismo se očerupani, pa pitam ja vas, mnogopoštovana gospodo samoubilački plačidruzi, gospodo ljubavni neurastenici, koja korist od vaših samoubilačkih pustolovina, vas sve boli, vas sve smeta, dosađujete trajno svojim ljubomornim zanovijetanjem, bezazlene naivčine, uvjerenе da je ženskinje nešto gdje se čovjek može sakriti kao mladunče u torbi goleme klokanuše, a, vidiš, za ovu vrstu glupana dobro je rekao onaj tvoj kreten od Zaratustre: Nur Narr, nur Dichter, e, bratac moj, odoh ja, zijevnuo je

Joja, kao da će, sad na, istog trenutka, sklopiti oči i zahrkati, čekaj, samo da ti još to ispričam kako je, oslobođen od tvog Zaratustrinog Physisa, od one ljepljive ljubavne splačine, riješio moj Jovica ovo delikatno pitanje da se oslobodi vječnoženskog misterija, kada je svojoj Jeli opalio metak u trbuh, te se strmeknula iz kreveta i ostala kao balega na zemlji. A bila je lepa devojka, sise tople, mekane, kao beli topli lebovi, tako mekane pod prstima, pa kao ono što njegov dever Joza, iz spačvanske šume, preko u Slavoniji, govoraše: nikad sisa dosta, bilo je te bijele masne mesine u Jele poprilično, pa kad bi Jovica krenuo s Jelom u gužvu, potrajalo bi to po čitavu noć pa sve do drugog dana o ponoći, pa ponovo, teraj Lenka, a Jela sve brekće, »susto si, gundo, smočio si gaće, usro si se, brate, od straha pred provalijom«, »a što bi ti Jelo još, gurabije na suncu pečene, oš'li dvoje jaja i četir opanka i klipinu masnu između belih nogu«, pa, hopa-cupa, hopa-cupa, majku joj ljubim, nikad kraja, a Jela se sveder podsmehuje – »da smo znali na kozi orati, da je vina i strina bi pila«, »e, boga ti tvoga, to ti zoveš na kozi orati, Jelo pogana, bojim se da ti je ovo moje kozje oranje posljednjekarce«, jer sve se može podnijeti, i laganje i oblagivanje svakojako, samo to da ti se baba podsmehuje dok je jašeš, a jok, crkni kurvo, zeman stiže, valja ti umrijeti, ravna Mačva, a bijela pogača, ej, laku noć, tebi i svima, auf Wiedersehen, Hristos se rodi, a naš već hodi, servus!

(Nastavit će se.)

Miroslav Krleža

Bitka kod Karaule Džami-Hisar jeste varijanta jedne od stvarnih bitaka, u okviru bregalničkog sudara jula 1913. aranžirana na temelju zapisa objavljenih u štampi po sjećanju pojedinih sudionika.

Podaci o krvavim gubicima hrvatskih pukovnija u sastavu austrijske armade (do konca godine 1915, u Prvom svjetskom ratu) stvarni su citati iz raznih službenih listina gubitaka i odlikovanja.

Hajdučke anegdote su varijacije iz *Hajdučije* Pere Todorovića, što je bilo već naznačeno u napomeni u *Forumu* broj 9/1968, str. 536.

Opisi Starog Beograda i anegdote iz Prvog ustanka (motivi djetinjstva kaptana Trifunovića) citati su po Miličeviću.

Pamfletski ton štampe aranžiran je po stvarnim citatima iz raznih publikacija od Zagreba do Beograda, Beča i Pešte, i prema tome nije beletristička fikcija nego historijsko svjedočanstvo vremena.

Politička borba s austrijskim generalitetom, koja se odvijala iza kulisa između Hrvatskoga sabora, Pešte i bečkog Generalštaba, ne spada u literarne fikcije. Opasnost od zavodenja generalskog komesarijata u Hrvatskoj bila je trajno akutna za sve četiri ratne godine 1914–18.